

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ochranná výchova ve školských zařízeních v ČR

Protective education in educational institutions in the Czech Republic

Bc. Barbora Heřmánková - Kašpaříková

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: N SPPG (7506T002)

2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Ochranná výchova ve školských zařízeních v ČR vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 14. 7. 2017

.....

podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce doc. PaedDr. Evě Šotolové, Ph.D., za vstřícný a ochotný přístup a za všechny připomínky a rady, které mi v průběhu zpracování diplomové práce poskytovala.

Současně chci také poděkovat zaměstnancům Diagnostického ústavu pro mládež Praha 2 a zaměstnancům výchovných ústavů patřících do sítě tohoto zařízení za vyplnění dotazníků. Jmenovitě děkuji panu Tomáši Magrlovi, za pomoc při získávání dat a informací.

Hlavně chci poděkovat své rodině za neustálou všestrannou podporu po celou dobu mého studia.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce popisuje současný stav právní úpravy a realizace ochranné výchovy v České republice. První část obsahuje teoretická východiska celé práce a zabývá se terminologickým aparátem dané problematiky. Dále jsou v ní uvedeny psychologické aspekty juvenilní delikvence a historie trestněprávní odpovědnosti dětí a mladistvých na území České republiky. V druhé části je obsažena platná legislativa dané oblasti s akcentem na problematiku ochranné výchovy. Třetí část popisuje stávající praxi při výkonu ústavní a ochranné výchovy se zvláštním důrazem na umístování a přemístování dětí a mladistvých do jednotlivých zařízení, která blíže specifikuje. Část čtvrtá zevrubně zkoumá aktuální pravidla při realizaci ochranné výchovy v rámci konkrétního souborů zařízení a srovnává právní úpravu Slovenska. Pátá část popisuje změny, které přinesla nová soukromoprávní úprava, a aktuální návrhy na změnu celého systému institucionální výchovy dětí a mládeže. Sedmá část obsahuje výzkum, v rámci kterého byl osloven reprezentativní vzorek odborné veřejnosti různých typů zařízení, a který byl zaměřen na získání poznatků o praxi při výkonu ochranné a ústavní výchovy.

KLÍČOVÁ SLOVA

ochranná výchova, ústavní výchova, juvenilní delikvence, systém institucionální výchovy dětí a mládeže

ABSTRACT

This diploma thesis describes the current state of legal regulation and implementation of protective education in the Czech Republic. The first part contains the theoretical background of the whole work and deals with the terminological apparatus. It also contains psychological aspects of juvenile delinquency and history of criminal responsibility of children and adolescents in the Czech Republic. The second part contains the valid legislation of this particular with an accent on the issue of protective education. The third part describes current practice in institutional and protective education, with particular emphasis on placement and transfer of children and adolescents to individual facilities, which it specifies. Part Four examines the current applicable rules in realization of protective education within a specific set of facilities and the legal regulations of juvenile delinquency in Slovakia. The fifth part describes the changes brought about by the new system of private law and the current proposals for changing the whole system of institutional education of children and youth. The seventh part contains a research, in which a representative sample of professional public from various types of institutions was approached and the research is aimed at gaining knowledge about the practice of protective and institutional education.

KEYWORDS

protective education, institutional education, juvenile delinquency, systém of institutional education of children and juvenile

Obsah

1	Úvod	7
2	Kriminalita dětí a mladistvých	9
2.1	Terminologický aparát	9
2.2	Kategorizace mládeže	11
2.3	Psychologické aspekty	12
2.4	Z historie trestněprávní odpovědnosti dětí a mladistvých	14
3	Právní úprava	18
3.1	Trestní odpovědnost mladistvých	18
3.2	Ochranná opatření	20
3.2.1	Subsidiarita ochranné výchovy k uložení výchovných opatření	21
3.2.2	Podmínky uložení ochranné výchovy	22
4	Ústavní a ochranná výchova ve školských zařízeních.....	24
4.1	Ústavní výchova	25
4.2	Ochranná výchova	26
4.3	Umísťování dětí	28
4.3.1	Druhy umísťování.....	28
4.3.2	Důvody pro umístění	30
4.3.3	Etopedická diagnostika.....	34
4.4	Zařízení pro výkon ochranné výchovy	37
4.4.1	Dětský diagnostický ústav	37
4.4.2	Diagnostický ústav pro mládež	37
4.4.3	Dětský domov se školou.....	39
4.4.4	Výchovný ústav	39
5	Realizace ochranné výchovy v zařízení.....	41

5.1	Aktuální stav dětí s uloženou ochrannou výchovou v zařízeních - duben 2017...	41
5.2	Realizace ochranné výchovy v zařízeních v síti Diagnostického ústavu pro mládež, Praha 2, Lublaňská 1724/33.....	44
5.3	Realizace ochranné výchovy.....	47
5.4	Zařízení pro děti s extrémními poruchami chování	49
5.5	Realizace ochranné výchovy na Slovensku	52
	6Změny, které přinesl nový občanský zákoník a současné dění v oblastí ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních	54
6.1	Navrhované systémové změny péče o péče o ohrožené děti	56
7	Praktická část.....	57
7.1	Cíl průzkumu	57
7.2	Charakteristika sledovaného souboru	58
7.3	Metody průzkumu.....	59
7.4	Interpretace výsledků průzkumu.....	60
7.5	Závěr dotazníkového šetření	82
8	Závěr.....	83
9	Literatura	87
10	Seznam příloh.....	92

1 Úvod

“Polepšovny byly zřízeny jako ústavy pro polepšení zločinné, mravně zpustlé nebo sociálně ohrožené mládeže. Výsledky trestněprávního a kriminalistického zkoumání vedly k poznání, že mladiství zločinci pro fyzickou nevyspělost nemohou z hlediska trestního řádu být posuzováni stejným způsobem jako zločinci dospělí, proto i výkon trestu se musí zásadně lišit od výkonu trestu nad dospělými. Stát musí mít zájem o mravní polepšení mladých provinilců, aby se stali v budoucnu řádnými členy společnosti.”

(Klíma, 1984, s. 100-101)

Jako téma diplomové práce jsme vybrali ochrannou péči ve školských zařízeních v České republice. Toto téma je, s ohledem na zásadní změny způsobené přijetím nového občanského zákoníku a na něj navázané změny soukromého práva, velice aktuální. Dvanáct let zavedená praxe v oblasti ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních vycházející ze zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon č. 109/2002 Sb.“) byla přijetím zákona č. 303/2012 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s rekodifikací soukromého práva,¹ a zejména s nabytím účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, zcela změněna. V současnosti rozhoduje o umístování a přemísťování dětí a mladistvých v rámci ústavní péče soud, a ne diagnostický ústav, jako tomu bylo do účinnosti nové právní úpravy. Převedení této kompetence je nesmírně důležitým faktorem pro celou problematiku. Pro zásadní otázku celé další výchovy, a sice potenciální umístění do vhodného zařízení, zatím neposkytuje dostatečnou jistotu pedagogicky správného rozhodnutí a dle našeho názoru existuje značné riziko, že ke klientům potom nemusí být přistupováno s náležitými standardy péče, neboť zařízení, do kterého byli umístěni, se primárně specializuje na péči o žáky s jinými pedagogicko-psychologickými obtížemi, a může tak případně dojít i k narušení jejich vývoje.

¹ Jedná se o obsáhlý novelizační předpis, který dává do souladu ustanovení nového občanského zákoníku a dalších právních norem (např. zákon o požární ochraně, o památkové péči atd.)

Jakkoli původní východiska a dlouhodobě deklarovaná stanoviska odborné veřejnosti byla taková, že instituty ústavní a ochranné výchovy jsou neoddělitelné, došlo se zásadní změnou právního prostředí k narušení tohoto celku. Výše uvedené změny se totiž týkají pouze ústavní výchovy, přičemž ochranná výchova byla ze změn zcela vynechána.

V této práci bychom se chtěli zaměřit na samotný význam ochranné výchovy, a to jak pro klienty, kterým byla uložena, tak i pro společnost, ze které klienti přicházejí. Další oblastí řešené problematiky je otázka právní úpravy ochranné péče v České republice ve vztahu k zahraničí. Zaměříme se na zařízení, která ochrannou péči poskytují a jakou formou se s nimi pracuje.

Touto prací chceme navázat na naši práci bakalářskou z roku 2013: Dětský diagnostický ústav: Dopady legislativních změn na dětský diagnostický ústav a síť školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

2 Kriminalita dětí a mladistvých

2.1 Terminologický aparát

Považujeme za důležité, abychom před hlavní částí naší práce definovali terminologii, se kterou budeme pracovat, a nastínili stávající právní úpravu, která tvoří základy ústavní a ochranné výchovy v České republice.

Netolická (©2012) uvádí, že podle stupně závažnosti činu, kterým osoba porušuje normy, hodnotíme takové chování jako disociální, asociální a antisociální. Mezi disociální chování zahrnujeme kázeňské přestupky ve škole, neposlušnost, vzdorovitost, negativismus a lži. V případě asociálního chování je to především alkoholismus, záškoláctví, toxikomanie, útoky, toulky, tabakismus, demonstrativní sebepoškozování, gamblerství, případně prostituce, kdy jedinec poškozuje spíše sebe než okolí. Antisociální chování (závažné protispolečenské jednání) zahrnuje veškerou trestnou činnost - krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití i vraždy.

V práci opakovaně využívaný pojem „kriminalita“ chápeme ve vazbě na pedagogicko-psychologická východiska stávající praxe jako hromadný sociálně patologický jev. Dnešní odborná literatura rozlišuje mezi jeho výkladem intenzivním a extenzivním. V nejužším slova smyslu se tímto pojmem rozumí především takové trestné činy, které jsou pokládány tradičně za jádro kriminality: vraždy, závažná ublížení na zdraví, znásilnění, loupeže a další závažné majetkové trestné činy, prostřednictvím kterých je zpravidla vyhodnocován rozsah výskytu a vývoj kriminality v konkrétní lokalitě a čase.

Nicméně s ohledem na zaměření této práce budeme vycházet z výrazně širšího - tzv. sociologického - pojetí kriminality, tedy takového, které pod daný pojem zahrnuje rovněž i jiné projevy antisociálního chování, souhrnně označované jako delikvence. Pojem delikvence označuje činnosti porušující jak právní, tak i společenské normy. Je to tedy širší pojem než kriminalita. V souvislosti s mládeží mluvíme o juvenilní delikvenci.

„Problematika dětské a juvenilní kriminality zaujímá tradičně jedno z předních míst ve spektru trestně politické pozornosti prakticky každé společnosti, která má zájem na tom, aby pokud možno účinně uchránila nastupující generaci před rizikem kriminální kariéry.

K tomu účelu se přijímají nejrůznější preventivní i represivní strategie a vytvářejí se specializované instituce, jejichž společným cílem je předcházení kriminalitě, a pokud již k deliktu došlo, přijímání adekvátních opatření snižujících pravděpodobnost recidivy.

Pozornost věnovaná této problematice laickou veřejností se umocňuje vždy po spáchání zvláště závažných, smrtí obětí končících deliktů, kdy dochází ze strany masmédií k dramatizaci veškeré delikvence páchané dospívajícími, aniž by bylo na základě statistických analýz dostatečně diferencováno a upozorněno na to, že se v takových případech jedná o výjimečné excesy, zpravidla nesouvisející s věkem dospívajícího, ale s poměry, ve kterých vyrůstal, nebo s psychickými chorobami, kterými trpěl. Pokud totiž hovoříme o „dětské kriminalitě“ a kriminalitě mladistvých, jedná se v naprosté většině případů o méně závažnou protiprávní činnost. I ta však, pokud se na ni včas, citlivě zároveň dostatečně důrazně nezareaguje, může eskalovat ve stále nebezpečnější útoky.“

(Válková, Sotolář, 2004, s. 197)

Delikvence mládeže je závažným protispolečenským fenoménem, který lze s ohledem na stávající právní úpravu v České republice popsat jako protiprávní chování skupiny specifikované věkovým rozmezím, kdy horní hranice tohoto rozmezí je 18 let věku. S ohledem na své sociální dopady se nicméně v odborné literatuře setkáme také s určitou diferenciací množiny subjektů, pro jejichž chování se tohoto pojmu využívá.

Například Svatoš (2013, s. 139) uvádí, že kriminalita mládeže zahrnuje především skutky, kterých se dopustila kategorie „mladistvých“ (15–18 let). Do kriminality mládeže se však zahrnuje i „dětská prekriminalita“ (do 15 let věku) a kriminalita mladých dospělých (od 18 do 24 let). Názvu prekriminalita se používá pro činnost, které se dopouštějí osoby před dosažením trestní odpovědnosti. Ty páchají tzv. „čin jinak trestný“. Válková, Kuchta a kolektiv (2012) definují kriminalitu mládeže jako nejzávažnější sociálně patologický jev, tedy poruchu v chování mládeže projevující se porušováním trestněprávních norem.

Poměrně zajímavým aspektem delikvence mládeže je její definiční rozdílnost v rámci mezinárodního společenství. Jedná se často o zcela odlišné přístupy jednotlivých veřejných mocí států, které jinak – kromě svého společného kulturního základu zejména v rámci

Evropy – sdílí i zásadní východiska svých právních norem a obecných pravidel přirozeného práva. Celosvětově jednotná je pouze dílčí část zde popisované problematiky, která vychází z dokumentů přijatých na půdě OSN. Typickým příkladem pro výše uvedené může být potom definice pojmu dítě, ke které Úmluva o právech dítěte (rezoluce OSN 44/25) v čl. 1 uvádí, že dítě je podle ní každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na ní vztahuje, není dosaženo zletilosti dříve.

Je na místě poznamenat, že delikvence mládeže se kromě nízkého věku pachatelů, a tedy i jejich fyzickou a sexuální nezralostí, vyznačuje také vyšším stupněm agresivity, neschopností se ovládat, nedostatečnou přípravou trestného činu, neadekvátním chováním, trávením času ve skupinách vrstevníků, tíhnutím k extrémistickému hnutí, užíváním návykových látek a z toho vyplývající potřeby získání prostředků na jejich pořízení.

Svatoš zajímavým způsobem popisuje zásadní problémy práce s mládeží v této oblasti:

“Na jedné straně existuje určitá vyšší míra tolerance, kdy jsou pachateli děti, a to vzhledem k jejich nezralosti. Na druhé straně existují zvýšené obavy z kriminality mládeže a společnost volá po účinnějších opatřeních, např. zvýšení trestů, snížení věkové hranice trestní odpovědnosti pod současných patnáct let atd.”

(Svatoš, 2013 s. 139)

2.2 Kategorizace mládeže

Jak již bylo uvedeno výše, při podrobném zkoumání naší problematiky nutně narazíme na rozdílné definice používané v jednotlivých vědních oborech. V rámci platných právních norem najdeme celou řadu pojmů, které označují jednotlivé kategorie v rámci dané skupiny. Jedná se o: nezletilého, mladistvého, dítě a mládež.

Nezletilý je definován v § 30 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, (dále také „NOZ“ a „občanský zákoník“) jako člověk, který nedovršil osmnáctý rok věku.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon č. 218/2003 Sb.“) v § 2 označuje mládeží děti mladší 15 let a mladistvé. Jako dítě dále definuje toho, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršíl 15. rok věku a za mladistvého považuje toho, kdo v době spáchání provinění dovršíl 15. rok a nepřekročil 18. rok svého věku.

2.3 Psychologické aspekty

„Relativně častý výskyt „kriminality“ mezi dětmi, zejména pak v oblasti bagatelních majetkových deliktů, lze na základě poznatků z psychologie vysvětlit vlivem specifík psychického, mravního a sociálního vývoje jedince v období dětství a dospívání, přičemž určité porušování norem je dokonce považováno v některých fázích dospívání za víceméně normální. Že se taková událost přihodila v průběhu dospívání značné části dospělé populace s tzv. čistým trestním rejstříkem, tj. aniž by kdy byl jejich delikt oficiálně registrován, je obecně známou a mnoha výzkumy potvrzenou skutečností.“

(Válková, Sotolář, 2004, s. 197)

Výše uvedené tvrzení do značné míry koresponduje se současnými poznatky kriminologie. Podle nich má tato forma delikvence většinou krátkodobý charakter a s mravním vyspíváním postupně odeznívá ještě před dosažením plnoletosti.

Značně signifikantní je pro uvedený druh delikvence malý podíl dívek, časté páchaní daných skutků ve větších skupinách, jako svého druhu projev určité vyspělosti, a nepravdivost takového chování. Jak již bylo uvedeno výše, společným jmenovatelem bývá mravní a rozumová nezralost, která je však díky dnešním poznatkům v oblasti vývojové psychologie právě pro období dětství a dospívání příznačná.

Na základě již popsaných skutečností je nezbytné vznést v rámci naší práce otázku tzv. biopsychosociální zralosti dítěte, tedy okamžiku, kdy je již možné žádat, aby za své chování neslo jakoukoli formu odpovědnosti. Proto je nezbytné znát alespoň rámcově fáze,

ke kterým v průběhu dospívání prochází, a věková období, kdy dochází k vytváření schopnosti vnímat společenská pravidla, přijímat je za své a podřizovat jim své chování.

„Podobně jako u právního vymezení pojmu „dítě“, které je z hlediska dosažení určitého věku vymezeno v různých právních normách odlišným způsobem (např. podle Úmluvy o právech dítěte z roku 1989 je dítětem každá lidská bytost mladší osmnácti let, zatímco podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže je jím ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku), neexistuje ani podle různých vývojových stadií dětství jednotná, přesně věkově vymezená klasifikace dětství. Zpravidla se však rozlišují dvě základní fáze dospívání: období pubescence probíhající mezi jedenáctým a patnáctým rokem a období adolescence zahrnující období mezi patnáctým a dvacátým rokem věku.“

(Válková, Sotolář, 2004, s. 197)

Značnou důležitost přikládáme tomu, že mravní vývoj dítěte není odvislý pouze na dosaženém věku a empirických dovednostech, ale je do značné míry ovlivněn sociokulturním prostředím, ve kterém k tomuto vývoji dochází. Toto působení tak mnohdy dokáže zapříčinit, že mravní vývoj je zbrzděn nebo dokonce zcela pozastaven. Poté často dochází k asociálním až patologickým projevům dítěte. Pro odborníky, kteří se tímto chováním zabývají, je bez mezioborové spolupráce značně obtížné optimálně reagovat. V tomto ohledu nezbývá než opětovně upozornit (viz dále) na nedocenitelnost takové kooperace.

„Z poznatků o předpokladech, limitech a překážkách normálního vývoje dítěte v citové, rozumové i sociální oblasti je zřejmé, že uplatňovat zde schematicky „účinné recepty“ trestů a zákazů by mohlo situaci dítěte spíše zhoršit než vést k žádoucí změně v jeho dalším životě. Právě to měl na mysli zákonodárce, když vytvořil pro projednávání a reakci na delikvenci dětí prostor mimo rámec trestního procesu, kde záměrně upřednostňuje neformální zacházení a opatření před tradičními postupy, které by v těchto případech mohly vést k další viktimizaci „dětských pachatelů“ a odstartovat tak definitivně jejich kriminální dráhu.“

(Válková, Sotolář, 2004, s. 197)

Z těchto poznatků a doporučení odborné veřejnosti bychom rádi ve své práci dále vycházeli.

2.4 Z historie trestněprávní odpovědnosti dětí a mladistvých

Nejdůležitější historické právní dokumenty, které upravovaly právní postavení daných subjektů dle Malého a Siváka (1988, s. 329):

Trestní zákoník Josefa I - Nové právo útrpné a hrdelní Josefa I. (1707)

- „Mladistvý je chlapec mladší 18 let a dívka mladší 15 let. Polehčující okolností je nedovršení „rozumové dostatečnosti“. Mladistvý nesmí být mučen.“

Constitutio Criminalis Theresiana - Hrdelní řád Marie Terezie (1768)

- „Mladistvost je polehčující okolnost. Nedospělci se dělí do věkových kategorií – dětství do 7 let (trestní neodpovědnost), nedospělost do 14 let (snížená trestní odpovědnost), věk mladistvý do 16. roku (úplná trestní odpovědnost).“

Rakouský trestní zákon z roku 1852 - platil v případě mladistvých až do roku 1931. Švancar a Buriánová (1988) uvádí, že tento zákon rozděluje věkové kategorie: věk dětský do 10 let - úplné vyloučení trestní odpovědnosti, děti jsou ponechány domácímu pokárání; nedospělost od 10 do 14 let - zmenšená trestní odpovědnost; věk mladistvý od 14 do 20 let - mírnější trestání.

K uvedenému lze doplnit, že trestné činy nedospělých osob se trestaly uzavřením na odděleném místě, a to po dobu od jednoho dne do šesti měsíců, tento trest mohl být zostřen. Uzavření na odděleném místě bylo zvláštním druhem odnětí svobody. Trest měl nedospělý vykonávat ve zvláštním oddělení věznice, výhradně určeném pro osoby nedospělé.

Na základě výše uvedených příkladných norem lze konstatovat, že od vzniku samostatné Československé republiky v roce 1918 došlo k výraznému posunu v chápání práce s mladistvými delikventy.

Samostatné trestní právo a soudnictví ve věcech mládeže bylo poprvé na území naší (tehdy československé) republiky upraveno zákonem č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, který nabyl účinnosti 1. října 1931. Důvodem jeho vzniku byl poznatek, že nestačí jen zlo mladistvých potírat trestem, ale také ho odhalovat a předcházet mu výchovným opatřením.

Válková (2007) uvádí, že zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 jednak komplexně upravil trestní odpovědnost mladistvých ve věku 14 až 18 let a trestněprávní následky jejich činů označených názvem provinění, jednak nově koncipoval účel a zvláštní odchylky trestního řízení ve věcech mládeže. Obsahoval i řadu organizačních norem vytvářejících specializovanou organizační soustavu soudnictví v trestních věcech mládeže. Trestná činnost se pak zásadně projednávala v trestním řízení proti mladistvým, kde se uplatnily obecné trestně procesní předpisy jen tehdy, pokud zákon o trestním soudnictví nad mládeží speciální úpravu neobsahoval. Zákon především v zájmu zkrácení řízení ve věcech mladistvých značně zjednodušoval trestní proces. Velký význam současně přikládal i důkladnému zjištění osobních a rodinných poměrů mladistvého provinilce. Zákon upravoval také alternativy vazebního stíhání mladistvých, odchylky hlavního líčení v zájmu omezení jeho možných nepříznivých vedlejších dopadů, rozšiřoval okruh osob oprávněných podat ve prospěch mladistvého opravný prostředek a řadu dalších, na tu dobu velmi progresivních norem, prostřednictvím kterých tehdejší zákonodárce jasně deklaroval svoji vůli upřednostnit výchovu před represí. Tu vyjádřil jasně i v ustanovení upravujícím výběr soudců mládeže, kde je jedním z přednostních hledisek pro ustanovení do funkce soudce mládeže odborné pedagogické vzdělání.

V období 1938 - 1945 se mladiství rozdělovali na tři skupiny. Zákon z roku 1931 platil pouze pro mladistvé, kteří byli státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava, pokud se ovšem nedopustili trestné činnosti namířené proti Německé říši, kdy se i u nich uplatňovaly německé trestní předpisy. Na mladistvé, kteří byli německými státními příslušníky, se vztahoval německý zákon o soudnictví nad mládeží - Jugendgerichtsgesetz z roku 1923, později nahrazený novým zákonem Reichsjugendgerichtsgesetz z roku 1943. Poslední skupinu představovala židovská mládež, na kterou se vztahoval zvláštní soubor právních předpisů.

Po skončení druhé světové války nastal překotný rozvoj právní úpravy. Pro naše bádání je podstatný zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon. Tímto zákonem se trestání mladistvých stalo opět součástí úpravy týkající se všech pachatelů trestné činnosti. Specializované soudy a úřadovny pro soudní péči o mládež zanikly. Došlo rovněž k změnám v trestní odpovědnosti mladistvých. Na jedné straně byla zvýšena dolní věková hranice trestní odpovědnosti na 15 let, na straně druhé však zákon již nepožadoval, aby mladistvý byl s to rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost a podle tohoto rozpoznání určovat své chování. Podle ustanovení § 58 zákona č. 86/1950 Sb. tedy bylo možno upustit od potrestání mladistvého pouze tehdy, pokud nemohl z omluvitelných důvodů rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné, pokud šlo o trestný čin menšího významu, k němuž byl sveden příležitostně nebo tíživými osobními nebo rodinnými poměry, nebo jehož se dopustil z nerozvážnosti nebo pod vlivem jiné osoby.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, na rozdíl od úpravy předešlé zpřísnil podmínky možného upuštění od potrestání trestně odpovědného mladistvého.

S výše nastíněnou historií trestněprávní odpovědnosti dětí a mladistvých úzce souvisí vývoj systému péče o ohrožené děti a mládež.

Systém péče o ohrožené děti v České republice má své kořeny především v 50. letech 20. století. Již v roce 1947 byl systém veřejné ochrany dětí zestátněn, to samé se následně stalo s ústavními zařízeními pro péči o děti nebo mládež, která byla dosud zřizována i církevními nebo spolkovými charitativními subjekty. Tak jako před 2. světovou válkou však nadále ústřední roli v systému péče o ohrožené děti hrálo Ministerstvo sociální péče a příslušné sociální referáty národních výborů. Nadále také platila legislativa z období První československé republiky - zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských z roku 1921, případně legislativa sice nová, ale na tu předválečnou úzce navazující - zákon o hromadném poručenství z roku 1946.

První polovina 50. let byla, obdobně jako v jiných oblastech práva, charakteristická chaotickým a nekoncepčním vývojem. Již zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. zdůraznil dominantní roli „zájmu společnosti“ i v rodinných vztazích a vycházel na prvním místě z odpovědnosti rodičů za výchovu dítěte jako socialistického člověka. Kde by tomu tak nebylo, měl zasáhnout i velmi intenzivními prostředky stát (odebrat dítě a zajistit jeho

„řádnou výchovu“). V souvislosti se zákonem o právu rodinném z roku 1949 byl v roce 1952 přijat zákon č. 69/1952 Sb., o sociálněprávní ochraně mládeže. Dosavadní „péče o děti“, která byla realizována v období před rokem 1948 na bázi profesionální moderní sociální práce, byla tak definitivně nahrazena „sociálněprávní ochranou“. Toto období je charakteristické zejména velkým vměšováním státu do výchovy a nevhodnými zásahy do lidských a rodinných práv.

3 Právní úprava

„Obecně platnou zásadou v systému trestního soudnictví je, že potrestat lze pouze osoby trestně odpovědné. Žádná výjimka v tomto ohledu neexistuje ani ve vztahu k mladistvým. Z hlediska časového je vznik trestní odpovědnosti mladistvého spojen s dosažením věku patnácti let. To ovšem neznamená, že každý mladistvý je poté trestně odpovědný za každý čin vykazující znaky skutkové podstaty určitého trestného činu. Jak již bylo řečeno, trestní odpovědnost mladistvého i po dosažení uvedeného věku vylučují dvě okolnosti: jeho nepřičetnost v době činu a jeho nedostatečná rozumová a mravní vyspělost, vždy ve spojení s absencí rozpoznávacích nebo ovládacích schopností ve vztahu k projednávanému činu.“

(Sotolář, Augustinová, 2007, s. 196)

3.1 Trestní odpovědnost mladistvých

Při řešení problematiky trestní odpovědnosti mladistvých vycházíme z výše definovaných psychosociálních a kriminologických východisek, tedy že ne každý člověk je nadán potřebnými duševními schopnostmi z hlediska trestní odpovědnosti. Osoba, která nedosáhla určitého stupně zralosti podmíněné jejím rozvojem, nemůže být trestně odpovědná, neboť ve chvíli spáchání činu nemá dostatečné schopnosti rozpoznávací a určovací, a je tedy nutno ji stavět na roveň osobě nepřičetné pro duševní poruchu. Jak bylo uvedeno výše, je všeobecně známým faktem, že rozvoj duševních schopností jedince je pozvolný a značně individuální v závislosti na dosaženém věku a společenském prostředí. Proto by měl být každý mladistvý, který spáchá trestný čin zevrubně zkoumán, zda dosáhl potřebného stupně dospělosti z hlediska trestní odpovědnosti za konkrétní protiprávní skutek. Vzhledem k současným možnostem českého soudního systému je takový přístup bohužel nemožný, a proto je při přípravě relevantních právních norem (typicky trestního zákoníku) tradičně stanovena věková hranice, do jejíhož dosažení se jedinec nepokládá za způsobilého nést trestní odpovědnost. V dnešní době platný zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon č. 40/2009 Sb.“) tuto hranici stanoví v § 25 na dovršený patnáctý rok věku.

Problematika, která je předmětem naší práce, ovšem není upravena pouze zákonem č. 40/2009 Sb. Zcela zásadní právní normou pro otázky delikvence mládeže je zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 218/2003 Sb.“). Ten podmiňuje užití trestních, výchovných a ochranných opatření v reakci na čin spáchaný mladistvým a jeho trestní odpovědnost za něj též jeho dostatečnou rozumovou a mravní vyspělostí. Přitom ustanovení § 5 odst. 1 výše uvedeného zákona stanoví, že trestně odpovědný není ten mladistvý, který v době činu nebyl schopen s ohledem na dosaženou rozumovou a mravní vyspělost rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost nebo ovládnout své jednání. Z toho je zřejmé, že v tomto případě – na rozdíl od případů nepřičetnosti podle § 26 zákona č. 40/2009 Sb.² – spojuje posouzení rozpoznávacích a ovládacích schopností mladistvého s jím dosaženou úrovní mravní a rozumové vyspělosti. Její případný nedostatek v kontextu s obvyklým vývojem mladistvých ve věku patnácti až osmnácti let pak není projevem chorobného stavu (např. mentální retardace), ale pouze důsledkem skutečností uvedených v naší práci již dříve, tedy že dospívání je proces, který neprobíhá ve stejném časovém období u každého stejně. Z logiky věci pak vyplývá, že trestní odpovědnost může nést jen ten, kdo v zásadě dosáhl rozumové a mravní vyspělosti odpovídající věku svých vrstevníků a minimálně pak věku patnácti let, který představuje hranici trestní odpovědnosti. Osoba mladší patnácti let je totiž ze zákona beztrestná, jak vyplývá z § 89 zákona č. 218/2003 Sb.

Důležitá je znalost pojmů a rozdíly mezi jednotlivými pojmy užívaných v oblasti delikvence obecně, tyto pojmy vycházejí ze stávající zákonné úpravy:

Ustanovení § 14 zákona č. 40/2009 Sb. uvádí, že trestné činy se dělí na přečiny a zločiny. Přečiny jsou všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, za něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Zločiny jsou všechny trestné činy, které nejsou podle trestního zákona přečiny; zvláště závažnými zločiny jsou ty úmyslné trestné činy, za něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let. V případě projednávání případu podle

²§ 26: Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný

zákona č. 218/2003 Sb. pak hovoříme o provinění, protože v § 6 je uvedeno, že trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění.

Pro naši práci jsou stěžejní § 21 - 23 tohoto zákona, které jsou souhrnně označena jako ochranná opatření.

3.2 Ochranná opatření

„Ochranná opatření neobsahují morální odsouzení činu (na rozdíl od trestu proto mohou být uložena i osobě, která nebyla uznána vinnou trestným činem), při jejich ukládání se neuplatňuje zásada úměrnosti mezi stupněm nebezpečnosti činu a výběrem druhu sankce.“

(Jelínek, Melicharová, 2004, s. 41)

Zákon č. 218/2003 Sb. rozlišuje tři druhy opatření.

Výchovná opatření:

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovné povinnosti (určí soud nebo státní zástupce),
- výchovná omezení (určí soud nebo státní zástupce),
- napomenutí s výstrahou

Ochranná opatření:

- ochranná výchova
- zabezpečovací detence
- ochranné léčení
- zabrání věci

Trestní opatření:

- obecně prospěšné práce,

- peněžité opatření,
- peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- propadnutí věci,
- zákaz činnosti,
- vyhoštění,
- domácí vězení,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení),
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- odnětí svobody nepodmíněné.

V této práci se zaměřujeme na ochrannou výchovu, která spadá do kategorie ochranných opatření. Pro naši práci je velice významné ustanovení § 21 odst. 2 zákona č. 218/2003 Sb., které upravuje, že ochrannou výchovu lze uložit pouze podle tohoto zákona, zatímco ochranné léčení, zabezpečovací detence a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty se ukládají podle zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku. Pro jejich uložení se tedy použije stejných postupů jako u dospělých pachatelů.

3.2.1 Subsidiarita ochranné výchovy k uložení výchovných opatření

Uložení ochranné výchovy podle § 22 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb.³ je podpůrné k uložení výchovných opatření, což vyplývá z dovětky tohoto ustanovení, kterým zákon dává přednost uložení výchovných opatření, která jsou méně zasahující a omezující ve vztahu k osobní svobodě mladistvého. Zákon dále neomezuje okruh využitelných výchovných opatření, a proto záleží na dalších okolnostech případu a osobě mladistvého, které z nich může být mladistvému místo jinak v úvahu přicházející ochranné výchovy uloženo.

³ (1) Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud
a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovných opatření.

3.2.2 Podmínky uložení ochranné výchovy

Soud pro mládež ukládá ochrannou výchovu mladistvému za podmínek § 22 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb.

- a) samostatně, upustil-li od uložení trestního opatření podle § 12 písm. b),
- b) vedle trestního opatření, jestliže tu nejsou splněny podmínky pro upuštění od uložení trestního opatření, nebo
- c) samostatně trestně neodpovědnému mladistvému ve smyslu § 5 odst. 2.

K písmenu a) můžeme doplnit, že upuštění od uložení trestního opatření podle § 12 písm. b) zákona č. 218/2003 Sb.⁴ není vázáno na určitou kategorii provinění, ani na jeho povahu a závažnost, jedinou podmínkou tu je, že k dosažení účelu zákona č. 218/2003 Sb.⁵ není třeba uložení trestního opatření pro zajištění lepší nápravy mladistvého ochrannou výchovou, než při působení trestním opatřením, které by mohlo být příliš drastické.

Dalším výkladem písmena c) zjišťujeme, že ochrannou výchovu lze uložit také trestně neodpovědnému mladistvému s ohledem na výslovnou úpravu v ustanovení § 5 odst. 2 zákona č. 218/2003 Sb., podle kterého, dopustil-li se mladistvý uvedený v § 5 odst. 1⁶ z důvodu nedostatku rozumové a mravní vyspělosti „činu jinak trestného nebo není-li z jiných zákonných důvodů trestně odpovědný, lze vůči němu použít ... ochranných opatření (§ 21)“ Podmínkou pro uložení ochranné výchovy v řízení v trestní věci mladistvého není totiž na rozdíl od dříve platného § 84 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona (který byl již zrušen), odsouzení mladistvého pachatele, tedy jeho uznání

⁴§ 12 písm. b) je vůči němu užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu tohoto zákona není třeba uložit trestní opatření.

⁵ § 1 odst. 1,2 zákona č. 218/2003 Sb.: „§ 1

(1) Tento zákon upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

(2) Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.

⁶ § 5 odst. 1: „Mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“

vinným pro provinění. K uložení ochranné výchovy tedy postačí spáchání činu jinak trestného.

Splnění jedné z možných podmínek uvedených pod písmeny a) až c) musí při projednávání soudu vyplynout z úplného zjištění poměrů mladistvého. Zjištění, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno, že dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána anebo že mladistvý žije v prostředí, které neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a má tedy nepříznivý vliv na jeho fyzický a duševní vývoj, nemusí být ještě zcela dostačujícím podkladem rozhodnutí, jestli v tomto případě má být uložena ochranná výchova. Toto uložení ochranné výchovy mladistvému znamená totiž odnětí nezletilce z výchovy rodičů a jeho zařazení do kolektivní výchovy s mimořádně přísným režimem. Vzhledem k tomu, že se jedná o značný zásah do práv mladistvého, lze využít institutu ochranné výchovy teprve tehdy, když méně intenzivní zásahy do výchovy (a to včetně ústavní výchovy) již nemají naději na úspěch.

4 Ústavní a ochranná výchova ve školských zařízeních

Ústavní a ochranná výchova jsou jednou z forem náhradní výchovy. Ta je obecně v působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a je definována zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 109/2002 Sb.“). Tento zákon nabyl účinnosti 1. 7. 2002. Ústavní a ochranná výchova bývají využívány jako jedny z posledních možností řešení nepříznivé situace v rodině. Jedná se ve své podstatě o odebrání dítěte z rodiny, kdy výchovu, vzdělání a celkový rozvoj dítěte přebírají státem financovaná zařízení, která jsou zřizována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, kraji, církvemi nebo soukromými osobami.

“Funkce ústavní péče se se dá shrnout do tří bodů:

- 1. Podpora a péče. Tato funkce je v popředí v zařízeních poskytujících náhradu za nefunkční nebo chybějící rodinu, v zařízeních pro těžce mentálně nebo fyzicky hendikepované lidi, v domovech pro bezdomovce, v domovech důchodců apod. Ve všech takových zařízeních je poskytováno chybějící zázemí či péče, bez nichž se klient nemůže obejít. Kdyby tyto ústavy neexistovaly, kvalita života jejich klientů by byla nepřiměřeně nízká, v některých případech by nebyli schopni v běžných podmínkách přežít.*
- 2. Léčba, výchova, resocializace. Tato funkce je v popředí v nemocnicích, léčebnách, rehabilitačních ústavech, v zařízení pro rizikovou mládež, pro propuštěné vězně atp. Společným jmenovatelem je úsilí o změnu stavu: předpokládá se, že klient opustí ústav v jiném stavu, než do něj přišel.*
- 3. Omezení, vyloučení, represe. Tato funkce je v popředí ve věznicích, v psychiatrických léčebnách, zařízeních s nedobrovolnými pobyty, ve sběrných táborech pro uprchlíky apod. Kdyby tato zařízení neexistovala, společnost by byla ohrožena kriminálními osobami, lidmi trpícími akutní psychózou, neznámými cizinci.”*

(Matoušek, 1999, s. 22)

4.1 Ústavní výchova

Ústavní výchova je poskytována dětem od 3 do 18 let, případně do ukončení soustavné přípravy na povolání. Není časově ohraničena a trvá, dokud trvají důvody k umístění dítěte či dokud není plnoleté. Důvody k umístění dítěte jsou různé, důvodem může být typicky porucha chování dítěte, která je pro rodinu nezvladatelná a vede k záškoláctví, závislost rodičů na návykových látkách, rodiče ve výkonu trestu, nezáměr či neschopnost zajistit dítěti rodinné zázemí a plnění jeho potřeb.

Ústavní výchovu nařizuje soud a měly by jí předcházet jiná vhodná opatření (sociální práce s rodinou, využití sociálních služeb, výchovná opatření podle zákona o sociálně-právní ochraně dítěte). Vždy by přitom měly mít přednost náhradní rodinné formy péče. Soud v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, označí konkrétní zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Přitom přihlédne k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Současně dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých. Ústavní výchova je vykonávána ve školských zařízeních ústavní výchovy, u dětí mladších 3 let ve zdravotnických dětských domovech pro děti do 3 let věku a může být nařízena také do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či domova pro osoby se zdravotním postižením v rezortu Ministerstva práce a sociálních věcí. Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu 3 let. Jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají, lze její trvání i opakovaně prodloužit, vždy nejdéle na dobu 3 let. Soud je povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda nadále trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.

Zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou především financovány z veřejných rozpočtů, jednou z výjimek jsou soukromé dětské domovy a výchovné ústavy, které jsou financovány státem pouze z části a zřizovány jsou soukromými osobami. Tato zařízení mají typicky menší počet zaměstnanců i klientů a fungují podle modelu běžné rodiny.

4.2 Ochranná výchova

Jak již bylo uvedeno výše, ochranná výchova je druhem ochranného opatření. Obecně jde o právní následek provinění nebo činu jinak trestného, prostřednictvím kterého je poskytována ochrana společnosti před mladistvými osobami, o jejichž výchovu není řádně postaráno v rodině či jejichž výchova byla zanedbána, anebo prostředí, v němž takový mladistvý žije, neposkytuje záruku náležité výchovy. Účelem ochranné výchovy je vhodnou výchovou odstranit, případně omezit možnost vzniku dalších, pro společnost nebezpečných, následků zanedbané výchovy a zároveň umožnit jednotlivci další rozvoj tak, aby se mohl stát řádným občanem. Ochranná výchova by měla být základním ochranným opatřením soudu pro mládež vůči mladistvým, a to včetně trestně neodpovědných mladistvých, v případě páchaní závažnější trestné činnosti, neboť uložení ochranné výchovy může ve vhodných případech nahradit u mladistvých i ochrannou funkci nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody, případně u trestně neodpovědných mladistvých zajistit obdobnou funkci ochrany společnosti před takovými nebezpečnými pachateli.

Ochranná výchova je určena dětem ve věku 12-18 let. Ochranná výchova je mladistvým ukládána soudem v trestním řízení od 15 let a končí 18. rokem věku. V případě, kdy se trestného činu dopustí dítě starší 12 let a trestný čin je takového typu, za který by zletilá osoba byla odsouzena k odnětí svobody na 20-30 let nebo na doživotí, je mu v občanskoprávním řízení možné uložit ochrannou výchovu.

Ochranná výchova nemá - stejně jako ústavní výchova - trestný charakter a nezaznamenává se do trestního rejstříku.

Funkce ochranné výchovy je definována zákonem č. 109/2002 Sb., který v § 1 odst. 1 uvádí, že musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte

ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti a s ohledem na potřeby osoby jeho věku.

Dítě s uloženou ochrannou výchovou musí být seznámeno s možností přeměny ochranné výchovy na ústavní výchovu podle § 23 zákona č. 218/2003 Sb. Změna je možná v případě, že mladistvý dlouhodobým plněním svých povinností a řádným vedením života prokáže, že ochranná výchova splnila svůj účel a její trvání není nadále nutné. O změně ochranné výchovy na ústavní jedná pedagogická rada a ředitel zařízení podává návrh soudu, a to po konzultaci se zákonnými zástupci mladistvého a orgánem sociálně právní ochrany dětí.

„Délka ochranné výchovy je omezena dvěma aspekty. Tím prvním je kritérium účelnosti, kdy ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel. Bylo-li tedy účelu dosaženo, musí být mladistvý z ochranné výchovy propuštěn a to i když ještě nedovršil osmnáctý rok života. Dalším omezením je stanovení maximální věkové hranice, kdy podle zákona ochranná výchova trvá nejdéle do dovršení osmnáctého roku věku chovance. Jako výjimka je zde stanovena možnost, že pokud to vyžaduje zájem chovance, může soud ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku. K rozhodnutí o prodloužení musí však dojít ještě před dovršením osmnáctého roku života.“

(epravo.cz, © 2001)

„Antisociální chování mladistvého bývá převážně způsobeno nesprávným či nedostačujícím výchovným působením rodinného i širšího společenského zázemí. Otázkou tedy je, jaké opatření je v konkrétní situaci vhodné. U závažnějších trestních činů to bude bezpochyby trest odnětí svobody. U ostatních se jeví účinnějším uložit ochrannou výchovu (časově omezená pouze zletilostí, lze ji případně prodloužit až do 19 let). Je zde tedy možnost dlouhodobějšího, výchovnějšího působení. Jednotlivé ústavy jsou navíc rozlišeny podle stupně narušení, nabízejí lepší přípravu mladistvého na budoucí povolání (zejména různé učňovské obory), upevnění pracovních, sociálních, hygienických návyků. Mladistvý zde není tak izolován od okolního prostředí.“

(Meixnerová, 2007, s. 21-22)

Podle databáze Ústavu pro informace ve vzdělání - Statistická ročenka školství 2016 - výkonové ukazatele (©2016) bylo v roce 2015/2016 umístěno do 213 zařízení ústavní a ochranné výchovy s celkovou kapacitou 7687 lůžek 6482 dětí.

Z počtu 6482 dětí byla 4813 nařízena ústavní výchova a 73 uložena ochranná výchova.

- Ve 144 dětských domovech bylo v roce 2015/2016 - 4260 dětí,
- ve 28 dětských domovech se školou - 741 dětí,
- ve 28 výchovných ústavech - 1089 dětí,
- ve 13 diagnostických ústavech - 392 dětí.

Srovnáme-li statistickou ročenku ze školního roku 2015/16 s ročenkami z předchozích let, zjistíme, že dětí a mladistvých s uloženou ochrannou výchovou v zařízeních ubývá. Ve školním roce 2014/2015 bylo mladistvých s uloženou ochrannou výchovou 130, zatímco v současnosti jen 73. Je otázkou, co je důvodem tohoto poklesu, zda je to lepší spolupráce s rodinou a odborem sociálně-právní ochrany dítěte, zásluha středisek výchovné péče, nebo zda je pokles způsoben nezájmem soudů o tento institut a místo uložení ochranné výchovy dochází spíše k nařizování ústavní výchovy.

4.3 Umíst'ování dětí

4.3.1 Druhy umíst'ování

Existuje celá řada důvodů k umístění dítěte do ústavní péče. Tyto důvody jsou definovány v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon č. 359/1999 Sb.“); zde nalezneme i postup samotného umíst'ování a dalšího sledování dítěte v zařízení. Tímto zákonem se řídí odbory sociálně-právní ochrany dítěte, které jsou v současnosti odpovědné za oblast dětí a mládeže. Zajišťují práva dítěte na život, zdravý vývoj, na rodičovskou péči a chrání dítě před týráním, zneužíváním či zanedbáváním. Součástí jejich působnosti je tedy práce s dětmi a jejich rodinou, ve které došlo k nežádoucímu zacházení, kdy se snaží situaci řešit a napravit. V případě, že je situace v rodině bezvýchodná, mohou podat soudu návrh na nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy.

Zákon č. 359/1999 Sb. uvádí základní zásady sociálně-právní ochrany dětí. Podle ustanovení § 6 se zaměřuje zejména na děti,

a) jejichž rodiče

1. zemřeli,

2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo

3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti;

b) které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy;

c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, živi se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;

d) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;

e) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;

f) které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umístovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;

g) které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;

h) které jsou žadateli o udělení mezinárodní ochrany, azylanty nebo osobami požívajícími doplňkové ochrany, a které se na území České republiky nacházejí bez doprovodu rodičů nebo jiných osob odpovědných za jejich výchovu;

pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.

(Zákon č. 359/1999 Sb.)

Jedním způsobem umístění je soudem nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova. Tento proces umístění je časově delší, neboť závisí na rychlosti projednání soudem.

Dalším způsobem je předběžné opatření. Předběžné opatření nařizuje soud podle § 452 a následujících zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, a to na základě návrhu orgánu sociálně- právní ochrany dítěte v případě, že se dítě ocitlo v situaci, která je pro jeho život nebo zdravý vývoj ohrožující. Součástí takového předběžného opatření je určení vhodného prostředí, do kterého bude dítě umístěno. Tímto místem se může stát příbuzná osoba či zařízení, kde bude o dítě řádně postaráno. V případě, že dítě nezastupuje zákonný zástupce, je dítěti v rámci řízení přidělen opatrovník, který dohlíží na jeho další vývoj.

Posledním způsobem je dobrovolný pobyt. Tem je realizován na základě dohody mezi zákonnými zástupci a zařízením, že dítě bude po dobu maximálně 8 týdnů v diagnostickém ústavu a společně s ostatními se zúčastní programu, bude diagnostikováno a následně budou zákonným zástupcům doporučeny vhodné výchovné metody a další postup. Dítě má v zásadních režimových věcech stejná práva a povinnosti jako ostatní, pokud však poruší pravidla, může být pobyt okamžitě ukončen. Dítě takto umístěné nemá nárok na platby státu, celý pobyt hradí rodiče. Tento způsob umístění je od nabytí účinnosti novely zákona č. 333/2012 Sb., kterým se mimo jiné mění zákon č. 109/2002 Sb., možný pouze do 31. 8. 2017. Zákon tyto děti s jejich rodiči deleguje na střediska výchovné péče, která poskytují ambulantní i pobytovou péči.

4.3.2 Důvody pro umístění

„Důvodem uložení ochranné výchovy jsou výrazné negativní způsoby jednání, výrazná antisociální dimenze projevů, činy, které by u dospělého byly kvalifikovány jako trestné“

(Slomek, 2010, s. 55)

Hmotněprávní důvody pro uložení ochranné výchovy mladistvým najdeme v § 22 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. a u dětí mladších patnácti let v § 93 odst. 2 a 3 téhož zákona. Jedná se o tyto případy:

1. *o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,*
2. *dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy,*
3. *a nepostačuje uložení výchovných opatření.*
4. *spáchání činu, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, a dítě v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku a bylo mladší patnácti let.*
5. *spáchání jakéhokoliv činu, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy u dítěte mladšího patnácti let.*

(§ 22 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb.)

V roce 2016 zpracovalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy zprávu, která shrnuje aktuální informace z oblasti institucionální výchovy. Součástí tohoto materiálu je tabulka, která dokládá, že děti obvykle přicházejí do zařízení s již rozvinutým patologickým chováním. Tabulka vychází z výsledků zjišťování České školní inspekce a popisuje, které typy problémového chování byly ve školním roce 2015/2016 pozorovány.

Typy problémového chování	Počet	Podíl %
Agrese mírná	1526	38,2
Agrese zvýšená	918	23
Agrese závažná	408	10,2
Záškoláctví, neplnění školních povinností - občasná neúčast na výuce, zapominání pomůcek, počet neomluvených hodin	829	20,8

Záškoláctví, neplnění školních povinností - pravidelná a dlouhodobá neúčast na výuce, neplnění školních povinností, počet neomluvených hodin v období	453	11,4
Záškoláctví, neplnění školních povinností -systematické vyhýbání se škole a školním povinnostem, počet neomluvených hodin v období	388	9,7
Nerespektování autorit- mírné	1396	35
Nerespektování autorit - zvýšené	1232	30,9
Nerespektování autorit závažné	592	14,8
Krádeže, trestná činnost majetkového charakteru- drobné krádeže převážně doma	899	22,5
Krádeže, trestná činnost majetkového charakteru- závažnější krádeže často doma i mimo domov	565	14,2
Krádeže, trestná činnost majetkového charakteru- závažné krádeže často s důsledkem soudního nebo přestupkového řízení	415	10,4
Útěky z domova (bydliště), opakovaný nedovolený pobyt mimo domov	1164	29,2
Zneužívání návykových látek (drogy, alkohol) - občasné zneužívání	1511	37,9
Zneužívání návykových látek (drogy, alkohol) - abúzus	609	15,3
Zneužívání návykových látek (drogy, alkohol) - závislost, možné spojení s dealerstvím, výrobou drog nebo další TČ s tím spojenou	275	6,9

Jiné typy rizikového chování - sebepoškozování, autoagrese	482	12,1
Jiné typy rizikového chování - sexuálně rizikové chování	441	11

(Česká školní inspekce, 2017)

Ze zjištění České školní inspekce vychází také tabulka, která uvádí **důvody pro umístění jednotlivých dětí do zařízení.**

Důvody pro umístění	Počet	Podíl (%)
zanedbávání péče a výchovy	1559	39,1
sociální důvody, ztráta bydlení, špatná ekonomická situace	335	8,4
násilné chování v rodině včetně CAN	353	8,8
výkon trestu odnětí svobody jednoho či obou rodičů	93	2,3
trestná činnost dítěte	1000	25,1
selhání náhradní rodinné péče	236	5,9
na žádost rodiče	802	20,1
na žádost dítěte	60	1,5

(Česká školní inspekce, 2017)

Největší podíl klientů přichází do zařízení ústavní a ochranné výchovy z důvodu zanedbání péče a výchovy; jedná se 39,1% všech případů. Zanedbaná výchova bude patrně počátkem všech jejich obtíží, ze zanedbané péče a výchovy pramení další patologické chování. Je důležité sledovat, z jakého důvodu dochází k zanedbávání péče, například jaký podíl má neúplná či doplněná rodina. Pro nás a tuto práci je patrně nejdůležitějším počtem oněch 1000 dětí, které byly umístěny z důvodu páchání trestné činnosti; tento počet je také druhý největší po zanedbání péče a výchovy. Musíme však konstatovat, že trestná činnost je

častým důsledkem zanedbání péče a výchovy. Je tedy obtížné oddělit důvody, které primárně vznikly na straně rodičů od důvodů primárně způsobených dítětem, tedy bez přičinění nebo jen částečného přičinění rodičů.

4.3.3 Etopedická diagnostika

„Diagnostika ve speciální pedagogice bývá někdy definována jako komplexní proces s cílem poznávat, posuzovat a hodnotit vzdělávací proces a jeho aktéry. Při respektování moderního pojetí speciální pedagogiky se tato omezená definice týká zejména speciální oblasti pedagogické diagnostiky zaměřené na děti, žáky, studenty se speciálními vzdělávacími potřebami.“

(Slowík, 2007, s. 50)

Existuje mnoho druhů diagnostik, v naší práci se budeme zabývat etopedickou diagnostikou. Etopedie je část speciální pedagogiky, která se zabývá výchovou, vzděláním a celkovým rozvojem dětí a mládeže s poruchami chování, někdy se též uvádí sociálně narušené.

„Etopedické hodnocení a etopedická diagnostika je založena na snaze o pochopení a porozumění problémovému chování dítěte ve vztahu k jeho osobnostním charakteristikám, psychosociálním vlivům a vývojovému aspektu. Snaží se komplexně postihnout nejen symptomy daného problému, ale na základě jejich interpretace a analýzy situace stanovit hypotézu příčin a zvolit optimální strategii řešení.“

(Jánský, 2014, s. 146)

Pro další práci s dítětem či mladistvým je nutná diagnostika a to jak diagnostika kauzální, která odhaluje příčiny, tak diagnostika symptomatická, která nás seznámí s projevy. Diagnózu tvoří symptomy, etiologie, rozsah, stupeň, typ poruchy, vývoj. Po provedení komplexní diagnostiky můžeme vytvořit strategii řešení problému.

Jánský uvádí, že strategie řešení problému zahrnuje širokou škálu metod a postupů, zaměřených jak na bezprostřední odstranění některých projevů nevhodného sociálního chování v konkrétních situacích, využívajících metod intervence a řízení, tak i postupů orientovaných na prevenci, kdy se v celkovém kontextu pravděpodobných příčin vytváří

náhled dítěte na problém, vůle ke změně a posiluje vlastní schopnost dítěte zvládat a řešit situace.

Diagnostika zpravidla bývá multidisciplinární proces, na kterém se podílí sociální pracovník, psycholog, speciální pedagog - etoped, pedagog, lékař. V diagnostických ústavech se k etopedické diagnostice nepoužívá standardizovaných testů, ale využívají se klasické výzkumné metody, tedy pozorování, rozhovor, analýza produktu a anamnestické metody.

“Schéma postupu vytváření etopedické diagnózy a souvisejících etopedických činností v diagnostickém ústavu:

1. **Identifikace nevhodného chování** (popis symptomů)
2. **Situační analýza** (vymezení charakteristik situace, které mají největší vliv na daný druh sociálně narušeného chování dítěte)
3. **Funkční analýza** (systémově kontextuální analýza sociální narušenosti, vytvářející hypotézu kauzálního modelu projevů, příčin a následků, s důrazem na sociální kontext a modifikující faktory, mající vliv na rozvoj nebo udržování problémů - tj. pracovní hypotéza problému)
4. **Individuální výchovný program** (stanovení edukačních priorit, cílů a metod, zaměřených na krátkodobý a střednědobý časový horizont, tj. především pro období pobytu dítěte v diagnostickém ústavu- tj. volba cílů, metod a způsob monitorování a vyhodnocování změn).
5. **Fáze ověřování funkčnosti programu** (jeho případná modifikace)
6. **Etopedická diagnóza** (vytváří model komplexního vyhodnocení sociální narušenosti a jejich symptomů, vychází z funkční analýzy, kdy po ověření modelu přijetí hypotézy, včetně ověření funkčnosti sestaveného individuálního programu, konkrétně formuluje základní etopedický problém, popisuje symptomy ve vztahu k jejich etiologii a aktuálnímu sociálnímu kontextu, včetně zachycení trendu vývoje a jeho pravděpodobné prognózy).
7. **Program rozvoje osobnosti** (strategie řešení, zaměřená na střednědobý a dlouhodobý časový horizont, tj. pro období následující po odchodu dítěte

z diagnostického ústavu, vycházející z etopedické diagnózy a obsahující funkční dosažitelné cíle, edukační priority konkrétní ověřené metody, včetně doporučení reedukačních, terapeutických a režimových přístupů).”

(Jánský, 2014, s. 155)

Psychologové v Diagnostickém ústavu pro mládež Praha 2 používají při diagnostice tyto standardizované testy:

- Wechslerovy zkoušky - 11 testů zkoumajících úroveň rozvoje různých poznávacích schopností.
- Vídeňský maticový test - test je určen ke zjišťování úrovně neverbální inteligence adolescentů a dospělé populace.
- PSSI - Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti
kresba postavy
- TAT test - je individuální projektivní test osobnosti zaměřený na odhalování dominantních pudů, emocí, komplexů a konfliktů osobnosti. Je vhodný pro diagnostiku spojenou se sociálním přizpůsobením, ale je také užitečný pro interpretaci poruch chování, neuróz a psychóz.

Kašpaříková (2013) uvádí, že vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, vymezuje údaje, které má komplexní diagnostická zpráva dítěte obsahovat před opuštěním diagnostického ústavu. Jedná se o závěrečnou zprávu psychologa, speciálního pedagoga-etopeda, pedagogického pracovníka školy nebo třídy. Dalšími nezbytnými náležitostmi jsou popis celkového stavu dítěte, zdravotního stavu a aktuální údaje, popis sociální anamnézy dítěte a doporučení zpracovaná na základě výsledků psychologického vyšetření a výsledků výchovně vzdělávacích činností. Obsahuje také popis schopnosti adaptace dítěte, jeho sebevědomí a sebehodnocení, volných vlastností, společenských a pracovních návyků, vztahu dítěte k blízkým osobám, k autoritám, k vrstevníkům a ostatním dětem, informace o znalostech a dovednostech dítěte, o jeho chování ve škole, o postavení dítěte ve skupině, o jeho zvláštích, o chování v zátěžových situacích, při zvládání konfliktů a o jeho zájmech.

4.4 Zařízení pro výkon ochranné výchovy

Zařízení pro výkon ochranné výchovy jsou diagnostický ústav, dětský domov se školou a výchovný ústav. Přestože v těchto zařízeních je vykonávána jak ústavní, tak ochranná výchova, je nutné tyto oba typy odlišovat a přistupovat k nim rozdílně. Otázkou je, zda je toto spojení správné, zda by neměly být tyto dvě výchovy realizovány odděleně. Ústavní i ochranná výchova obsahuje nicméně společný podstatný preventivní prvek, který je důležitou součástí práce s osobami z nefunkčního rodinného prostředí.

4.4.1 Dětský diagnostický ústav

Dětský diagnostický ústav je určen dětem zpravidla od 3 let věku do ukončení povinné školní docházky. Děti jsou zde koedukovány, tedy společně žijí chlapci i dívky. Součástí zařízení je škola, která poskytuje výukové programy určené pro základní školu, základní školu praktickou a základní školu speciální. Děti jsou rozděleny do výchovných skupin, které mají nejméně 4 a nejvíce 8 dětí.

V České republice je zřízeno 8 dětských diagnostických ústavů (Praha, Brno, Olomouc, Bohumín - Šunychl, Liberec, Plzeň, České Budějovice, Hradec Králové)

4.4.2 Diagnostický ústav pro mládež

Diagnostický ústav je určen pro mládež - tyto ústavy pracují s mladistvými po ukončení povinné školní docházky. Jsou zpravidla nekoedukované, jsou tedy děleny na dívčí a chlapecké, výjimkou je Diagnostický ústav pro mládež v Brně. Podle zákona č. 109/2002 Sb. jsou při diagnostických ústavech zřizovány diagnostické třídy pro děti, které již ukončily povinnou školní docházku, které zajišťují soustavnou přípravu na budoucí povolání. V těchto třídách může být 8 dětí, vyšší počet pak pouze na základě výjimky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. V celé České republice jsou zřízeny pouze čtyři diagnostické ústavy pro mládež. V Praze je jeden pro dívky a jeden pro chlapce, tyto ústavy jsou určeny mladistvým z Čech. Na Moravě jsou diagnostické ústavy zřízeny v Brně a Ostravě. Ty přijímají chlapce a děvčata z Moravy a části východních Čech.

Úkolem diagnostických ústavů je provádění komplexní diagnostiky zahrnující veškeré relevantní pedagogicko psychologické aspekty zkoumané osoby. Jedná o koordinační pracoviště, vybavené vyšším počtem specialistů v oboru speciální pedagogiky, psychologie, sociálních služeb. Dítě, jeho situace a výchovné perspektivy jsou posuzovány týmem odborníků, kteří stanoví výchovnou prognózu formou rámcových výchovných programů, závazných též z hlediska přidělování finančních prostředků. Klient by měl být ideálně umístěn do následných zařízení na základě výsledků provedené diagnostiky a s ohledem na naplněnost zařízení příslušného dle specifických potřeb dítěte. Součástí péče poskytované diagnostickými ústavami je také výchova a vzdělání.

Zákon č. 109/2002 Sb. formuluje úkoly diagnostického ústavu takto:

- a) *diagnostické, spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,*
- b) *vzdělávací, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,*
- c) *terapeutické, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,*
- d) *výchovné a sociální, vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí, podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte,*
- e) *organizační, související s umístováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod, spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáno v diagnostickém ústavu nebo na návrh diagnostického ústavu v jiném zařízení,*
- f) *koordinační, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti.*

(Zákon č. 109/2002 Sb.)

Součástí dětských diagnostických ústavů je základní škola, kterou děti pravidelně po celou dobu pobytu navštěvují. V rámci výuky zde dochází k další dílčí diagnostice.

4.4.3 Dětský domov se školou

Dětský domov se školou, dříve dětský výchovný ústav, je zařízení určené k ústavní a ochranné výchově dětem ve věku od 6 let do ukončení povinné školní docházky. V praxi jsou však děti zpravidla přijímány až od 2. stupně základní školy. V mnoha případech dochází k tzv. prodloužené péči, kdy jsou klienti stále umístěni v dětském domově se školou, a to i po ukončení povinné školní docházky, a docházejí do spádových středních škol či učilišť spolu se studenty z běžné populace. Podle zákona č. 109/2002 Sb. je ústavní výchova určena dětem, které trpí závažnými poruchami chování nebo přechodnou či trvalou duševní poruchou vyžadující výchovně léčebnou péči. Součástí zařízení je základní škola, která dětem poskytuje základní vzdělání. Jestliže pominou důvody, pro které je dítě zařazeno do základní školy zřízené při dětském domově se školou, může následně docházet do běžné základní školy.

“Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovně-právní vztah, je přerazováno do výchovného ústavu.”

(Zákon č.109/2002 Sb.).

4.4.4 Výchovný ústav

“Výchovné ústavy poskytují výchovnou, vzdělávací a sociální péči dětem starším 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní nebo uložena ochranná výchova, případně dětem od 12 let s ochrannou nebo ústavní výchovou, jejichž chování má tak závažné poruchy, že nemohou být umístěné v dětském domově se školou.” Ve vztahu k dětem plní výchovný ústav zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.”

(Jánský, 2014, s. 116)

Ustanovení § 14 zákona č. 109/2002 Sb. vymezuje výchovný ústav jako zařízení pro děti od 15 let, zpravidla však po ukončení povinné školní docházky. Často se jedná o delikventy páchající opakovaně násilnou trestnou činnost. Součástí výchovných ústavů je

základní škola, případně škola speciální. Ve výchovném ústavu může být rovněž zřízena střední škola. Hlavní náplň výchovných ústavů, spočívá ve výchově, vzdělání a sociálních dovednostech.

5 Realizace ochranné výchovy v zařízení

5.1 Aktuální stav dětí s uloženou ochrannou výchovou v zařízeních - duben 2017

DÚM Brno

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 20
- 2) Z toho děvčat - 3
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 7
- 4) Z toho děvčat - 2
- 5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – 2 zařízení pro výkon ochranné výchovy, a to VÚ, SVP Help, ZŠ a SŠ Střílky a VÚ, SŠ a ŠJ Višňové.

DÚM Ostrava

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 32
- 2) Z toho děvčat - 1
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 16
- 4) Z toho děvčat - 1
- 5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – 2

DÚM Praha - pro dívky

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 2
- 2) Z toho děvčat - 2
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 0
- 4) Z toho děvčat - 0
- 5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – 2
(VÚ, SVP, SŠ a ŠJ, Černovice - pro nezletilé matky s dětmi, VÚ a SVP a SŠ Jindřichův Hradec)

DÚM Praha - pro chlapce

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 18
- 2) Z toho děvčat - 1
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 7
- 4) Z toho děvčat - 0
- 5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – 4 (Hostouň, Boletice, Pšov, Buškovice)

DDÚ Brno

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 1
- 2) Z toho děvčat - 0
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 0
- 4) Z toho děvčat - 0
- 5) vyčleněná jedna skupina na každý ŠR, do které se případně umisťují chlapci s OV na výjimku MŠMT, skupina má max. 6 osob (DDŠ Bystřice pod Hostýnem).

DDÚ České Budějovice Homole

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti DDU Homole - 0
- 2) Z toho děvčat - 0
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 0
- 4) Z toho děvčat - 0
- 5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – 0

DDÚ Bohumín

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 0
- 2) Z toho děvčat - 0
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 0

4) Z toho děvčat - 0

5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy - Dětský domov se školou a základní škola, Promenádní 561/16, 735 42 Těrlicko- Horní Těrlicko, Výchovný ústav Brandýs, Komenského 1, 561 12 Brandýs nad Orlicí, Dětský domov se školou, Zákrejsova 32, 702 00 Ostrava- Přívoz, Dětský domov se školou, základní škola, Jeseniova 4/31, 719 00 Ostrava- Kunčice

DDÚ Plzeň

1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 3

2) Z toho děvčat - 0

3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 3

4) Z toho děvčat - 0

5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – DDŠ Hostouň

DDÚ Praha

1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 1

2) Z toho děvčat - 0

3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 1

4) Z toho děvčat - 0

5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – 0

DDÚ Hradec Králové

1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 1

2) Z toho děvčat - 0

3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 1

4) Z toho děvčat - 0

5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – 1 Oddělení pro ochrannou výchovu v DDŠ Horní Maršov

DDÚ Liberec

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 4
- 2) Z toho děvčat - 0
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 4
- 4) Z toho děvčat - 0
- 5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – DDŠ Boletice

DDÚ Olomouc

- 1) Počet dětí s uloženou ochrannou výchovou v síti - 3
- 2) Z toho děvčat - 0
- 3) Děti, kterým byla ochranná výchova uložena za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 3
- 4) Z toho děvčat - 0
- 5) Specializované ústavy nebo oddělení pro výkon ochranné výchovy – Děti s OV jsou umístěné na výjimku v DDŠ Veselíčko, DDŠ Šumperk

Celkem - k 5. 4. 2017

- 1) Kolik dětí s **uloženou ochrannou výchovou - 85**
- 2) Kolik z toho je **děvčat- 7**
- 3) Kolika dětem byla ochranná výchova uložena **za činy jinak trestné spáchané před 15. rokem - 42**
- 4) Kolik z toho je **děvčat - 3**

5.2 Realizace ochranné výchovy v zařízeních v síti Diagnostického ústavu pro mládež, Praha 2, Lublaňská 1724/33

Jedním ze 4 diagnostických ústavů pro mládež je Diagnostický ústav pro mládež na Praze 2. Toto zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy pečuje o chlapce po ukončení povinné školní docházky do 18, respektive 19 let. Kapacita zařízení je 46 míst (30 míst

v DÚM - 4 výchovné skupiny, 12 míst ve výchovné skupině při DÚM, 4 místa na zachytném pracovišti). Do zařízení přicházejí chlapci, kteří jsou nepřizpůsobiví, obtížně vychovatelní, asociální a společnost ohrožující. A to zejména z důvodů záškoláctví, nerespektování osoby rodičů, učitelů a jiných autorit, útěků z domova, experimentování s drogou, alkoholem, hry na automatech, členství v závadových partách, prostituce, začínající trestné činnosti, sociálních a nezájmu rodičů.

Výchovné ústavy v působnosti Diagnostického ústavu pro mládež Praha 2 jsou ústavy, do kterých jsou chlapci umístováni z DÚM Praha 2.

Zařízení, který vykonávají pouze ústavní výchovu:

Výchovný ústav a Středisko výchovné péče Klíčov, Praha 9

- kapacita zařízení je 16 míst
- nabízené učební obory = Práce ve stravování

Výchovný ústav, Dětský domov se školou, Základní škola, Střední škola a Školní jídelna Místo

- kapacita zařízení 32 míst
- nabízené učební obory = praktická škola, zahradnická výroby, provozní služby

Výchovný ústav a Střední škola Terešov

- kapacita zařízení 32 míst
- nabízené učební obory = strojírenská výroba
- další nabídka vzdělávání = autoškola, svářečský kurz

Výchovný ústav Obořiště

- kapacita zařízení 40 míst
- nabízené učební obory = truhlář, zedník, práce ve stravování

Výchovný ústav Kutná Hora

- kapacita zařízení 32 míst
- nabízené učební obory = střední školy a odborná učiliště v okolí

Výchovný ústav Husův domov a školní jídelna Dvůr Králové nad Labem

- kapacita zařízení 53 míst
- součástí zařízení je **Oddělení pro děti vyžadující výchovně léčebný režim z důvodů neurologického, psychického nebo psychiatrického onemocnění**
- pod zařízení spadá **Výchovně léčebná skupina Poklad**, která se zabývá **léčbou závislých nebo problémových uživatelů nealkoholových drog**

Výchovný ústav, Střední škola a Středisko výchovné péče Hostinné

- kapacita zařízení 40 míst
- Nabízené učební obory = stavební práce, praktická škola

Výchovný ústav, Dětský domov se školou, Základní škola, Střední škola a Školní jídelna Žlutice

- kapacita zařízení 12 míst
- nabízení učební bory = kuchař-číšník, práce ve stravování

Zařízení, která vykonávají ústavní výchovu a mají oddělení pro výkon ochranné výchovy:

Výchovný ústav, Dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna Hostouň

- kapacita zařízení 46 míst
- **oddělení pro výkon ochranné výchovy 6 míst**
- Nabízené učební obory = stravovací a ubytovací služby, zemědělské práce
- Další nabídka vzdělávání = svářečský kurz, autoškola skupiny T, barmanský kurz, kurz motorové pily, kurz studené kuchyně

Součástí těchto zařízení je také **Výchovně léčebná jednotka Medvědí kámen**, která poskytuje léčbu závislých nebo problémových uživatelů nealkoholových drog. Zařízení má kapacitu 18 míst.

Výchovný ústav a Středisko výchovné péče Pšov

- kapacita zařízení 40 míst
- **oddělení pro výkon ochranné výchovy 16 míst**
- součástí zařízení je **výchovně léčebný program** organizovaný v samostatné budově s kapacitou 8 míst.

- nabízené učební obory = Podbořany, Louny, Chomutov - střední školy a odborná učiliště
- další nabídka vzdělávání = Rekvalifikační kurzy - řidič vysokozdvizného vozíku, kovoobrábění, dřevovýroba, obsluha křovinořezu

Výchovný ústav, Dětský domov se školou, Středisko výchovné péče, Základní škola, Střední škola a Školní jídelna Boletice

- kapacita zařízení 80 míst
- **oddělení pro výkon ochranné výchovy 12 míst**
- součástí zařízení je oddělení pro děti s extrémními poruchami chování
- nabízené učební obory = Práce ve stravování, kuchař-číšník, provozní služby, stavební práce, zahradnická výroba

Výchovný ústav, Středisko výchovné péče a Střední škola Buškovice

- kapacita zařízení 40 míst
- **oddělení pro výkon ochranné výchovy 8 míst**
- nabízené učební obory = Stavební práce, zednické práce, zahradnická výroba, tesařské práce, lesnické práce

5.3 Realizace ochranné výchovy

Ochranná výchova se realizuje ve stejných školských zařízeních jako výchova ústavní, a to v oddělených výchovných skupinách, ideálně pak ve zvláštních budovách. V případě, kdy je potřeba zařadit jedno dítě s uloženou ochrannou výchovou do zařízení, kde jsou jinak děti pouze s nařízenou ústavní výchovou, musí takovou výjimku udělit Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Děti s ochrannou výchovou mají režimová opatření, která se jen nepříliš liší od režimu ústavní výchovy. Režimová opatření upravuje zákon č. 109/2002 Sb. takto:

- nad dítětem je zvýšený dohled;
- dítě s uloženou ochranou výchovou nesmí opustit ubytovnu ústavu mimo přidělené vycházky, krátkodobého pobytu u rodičů nebo vycházky organizované

vychovatelem s přítomností tohoto pedagoga. I v areálu ústavu, mimo budovu, je pohyb možný pouze s dohledem pedagogického pracovníka;

- dle denního řádu se za odměnu uděluje vycházka a to pouze vedoucím vychovatelem a s písemným zdůvodněním;
- pedagogický pracovník provádí i v době osobního volna chlapců časté a důkladné kontroly přítomnosti;
- pokud dítě s uloženou ochrannou výchovou opustí bez dovolení budovu či areál zařízení, je tato skutečnost okamžitě nahlášena na Policii České republiky.

Abychom dále popsali odlišnosti výkonu ochranné výchovy, využíváme znění Směrnice ředitele zařízení, která upravuje výkon ústavní a ochranné výchovy a doplňuje vnitřní řád Výchovného ústavu a školní jídelny Pšov v oblasti chlapců, vyžadujících zvýšenou péči:

- *Přesun na oddělení ochranné výchovy se realizuje pod přísným dohledem sloužících vychovatelů (pod přísnou kontrolou);*
- *u chlapců s OV (ochrannou výchovou – pozn. autora) jsou prováděny kontroly osobních věcí, a to z důvodu zamezení donášky alkoholu, drog a ostatních předmětů ohrožujících zdraví, nebo život chlapců;*
- *na tomto oddělení je přísný zákaz stěhování nábytku a provádění jakýchkoli úprav bez vědomí vychovatele, který tento zásah také projedná s vedením ústavu;*
- *civilní oblečení bude uloženo na vychovatelně na místě k tomu určeném a bude vydáno pouze na samostatnou vycházku, pokud dotyčný na tuto bude mít nárok, nebo na vycházku společnou;*
- *osobní věci, které nejsou nezbytné k výkonu ochranné výchovy (jako např. cigarety) budou uloženy na vychovatelně a mohou být vydány ve vychovatelem určeném počtu a v určený čas (předběžně je tento čas stanoven při plnění všech pravidel 4x denně 15. hod., 17. hod., 19. hod., 21. hod.);*
- *výběh peněz a jejich užívání – pravidla jsou stejná jako u ústavní výchovy či předběžného opatření;*
- *zákaz vstupu na služební místnost vychovatelů – platí pro všechny služební místnosti v celém ústavu mimo přímého souhlasu přítomného vychovatele;*

- *v době odejmutí výhod jsou mobilní telefony chlapců uloženy na vychovatelně a nelze je používat; pokud chlapec plní podmínky stanovené vnitřním řádem (má výhody) je mu umožněno použít mobilní telefon v určené době, a to od 19. hod. do 21. hod;*
- *strava chlapců umístěných ve skupině ochranné výchovy je organizována časově odděleně (20 minut před standardním výdejem stravy), pokud není z organizačních důvodů tato možnost realizovatelná, je spojena s přímým dozorem a přítomností vychovatele, který v tu chvíli za skupinu odpovídá;*
- *pracoviště je pro skupinu těchto chlapců oddělené od ostatních dětí.*

(Směrnice ředitele - Vnitřní řád Výchovného ústavu Pšov, 2015)

5.4 Zařízení pro děti s extrémními poruchami chování

V roce 2005 bylo zřízeno první specializované zařízení pro děti s extrémními poruchami chování, a to v souvislosti s několika případy závažné trestní činnosti, kterou spáchaly děti mladší 15 let. Zařízení bylo zřízeno jako součást Výchovného ústavu a Dětského domova se školou Děčín - Boletice nad Labem a jeho kapacita je 12 dětí. Potřeba tohoto typu zařízení vyplynula ze skutečnosti, že ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy byly umístěny děti mladší 15 let, které spáchaly tak závažné protiprávní činy, za které by v případě své plné trestní odpovědnosti byly umístěny do výkonu trestu odnětí svobody, a jejichž pobyt v běžných školských zařízeních byl v rozporu s příslušnými právními předpisy. Toto oddělení bylo vybudováno na základě poznatků a doporučení zahraniční praxe (Velká Británie, Rakousko). V roce 2005, kdy bylo oddělení zřízeno, sem byli umístěni dva chlapci mladší 15 let, kteří spáchali zvlášť závažný trestný čin jinak trestný (trestný čin vraždy).

Vnitřní řád Výchovného ústavu Boletice (2016) specifikuje činnost oddělení takto: Specializované oddělení je organizováno ve dvou výchovných skupinách, každou z nich tvoří maximálně 6 chlapců. Na dobu nezbytně nutnou jsou zde umístěni chlapci plnící povinnou školní docházku. Současní klienti jsou zde převážně pro agresivitu a trestnou

činnost (krádeže, loupežná přepadení, fyzické napadení, sexuální zneužívání, vraždy). Cílem pobytu je vyjmutí dítěte z jemu známého prostředí či situace a individuální působení za pomoci terapeutických technik a postupů. Výchovně vzdělávací proces klientů prochází třemi fázemi: fází adaptační, edukační a ukončovací. Děti se seznamují s režimem oddělení, se svými právy a povinnostmi, přičemž je kladen důraz především na fixování nově přijatých sociálních, komunikačních i intelektových dovedností a morálně volních vlastností. Individuální i skupinové terapie jsou zaměřeny převážně na získání komunikačních dovedností, vyrovnávání se se zátěžovými situacemi, zvládnutí agresivity, zlosti a vzteku, řešení konfliktů, rozvoj sebekázně a sebeovládání, nácvik samoobslužných dovedností a péči o svěřené rostliny a živočichy. Vzdělávání probíhá podle rámcového vzdělávacího programu pro základní školu.

Po absolvování pobytu jsou děti v rámci ukončovací fáze připravovány na návrat do zařízení, ze kterého byly přijaty, případně na umístění do jiného vhodného zařízení. Mezi lety 2005 až 2014 bylo na toto oddělení přijato 84 dětí. Ty byly po ukončení pobytu přemístěny zpět do kmenových zařízení (dětských domovů se školou), nebo do výchovných ústavů, kde pokračují v přípravě na budoucí povolání.

Denní režim - Oddělení pro děti s extrémními poruchami chování Výchovný ústav Boletice

<i>Odd. pro děti s extrémními poruchami chování – všední den</i>	<i>Činnosti</i>
<i>07:00 - 07:20</i>	<i>Budíček a ranní rozsvička</i>
<i>07:20 - 07:35</i>	<i>Osobní hygiena, úklid prostor, informace o zdravotním stavu</i>
<i>07:35 - 07:50</i>	<i>Snídaně</i>
<i>07:50 - 08:00</i>	<i>Příprava na výuku</i>
<i>08:00 - 12:40</i>	<i>Vyučování, včetně přestávek a dopolední svačiny</i>
<i>12:40 - 13:40</i>	<i>Oběd</i>
<i>13:40 - 15:10</i>	<i>Poslední vyučovací hodina</i>
<i>15:10 - 18:00</i>	<i>Činnosti dne týdenního plánu, včetně svačiny</i>

18:00 - 18:30	<i>Večeře</i>
18:30 - 19:00	<i>Organizovaná relaxace</i>
19:00 - 19:45	<i>Skupinová příprava na vyučování s individuálním zadáním</i>
19:45 - 20:30	<i>Večerní komunita s vychovatelem, klidový režim (slovní hodnocení výkonu s výsledky)</i>
20:30 - 21:15	<i>Večerní hygiena</i>
21:15	<i>Klid na lůžku</i>

(Vnitřní řád Výchovného ústavu Boletice, 2016)

Další zařízení, jehož součástí je oddělení pro děti s extrémní poruchou chování, je zřízeno při odloučeném pracovišti Výchovného ústavu Ostrava - Hrabůvka v Polance nad Odrou - Janová. Oddělení pro děti vyžadující soustavnou intenzivní individuální péče je zde v provozu od roku 1997 (dříve Oddělení s ochranným režimem). Kapacita oddělení je 30 míst pro děti ve věku 15-18 (19) let, výjimečně starší 12 let. Oddělení se skládá z pěti výchovných skupin. Jedna výchovná skupina pro dívky s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, jedna skupina pro chlapce s uloženou ochrannou výchovou a tři skupiny pro chlapce s nařízenou ústavní výchovou. Mezi lety 2005 až 2015 bylo do zařízení přijato 417 dětí.

Mezi odděleními Děčín - Boletice a Polanka nad Odrou - Janová je značný kapacitní rozdíl. Ten je reflektován v počtu přijatých klientů za výše zmíněné období.

I při srovnání aktuálního počtu dětí s uloženou ochrannou výchovou má síť zařízení spadajících pod Diagnostický ústav pro mládež - Ostrava největší počet. Otázkou je, čím je tato situace způsobena? Důvod patrně nebude pouze jeden. Mohou to být špatná sociální situace v oblasti, nezaměstnanost rodičů, špatné vzory pro děti, nedostatečná prevence nebo soud, který častěji ukládá ochrannou výchovu.

Další otázkou je, zda naopak v jiných oblastech není uložených ochranných výchov méně než by bylo optimální a jestli je tedy tohoto institutu dostatečně využíváno. Za posledních několik let postupně klesá množství uložených ochranných výchov, co je příčinou tohoto trendu? Je to způsobeno tím, že je menší delikvence dětí a mladistvých, nebo že české soudnictví této možnosti nevyužívá? Pokud je to způsobeno soudy, co je důvodem, že ochrannou výchovu nevyužívají?

5.5 Realizace ochranné výchovy na Slovensku

Slovenská právní úprava, na rozdíl od té naší, neobsahuje samostatnou normu, jež by problematiku trestné činnosti mládeže upravovala. Rozlišuje u subjektů trestného činu termíny - mladistvý, osoby blízké věku mladistvých a dospělý. Pro trestní stíhání mladistvých pak stanovuje odchylky proti všeobecně platným zásadám pro stíhání dospělých pachatelů, přičemž jednotlivá ustanovení jsou motivovaná obnovujícími účinky trestního práva, neboť se klade důraz na vyváženou spravedlivou reakci společnosti na trestný čin mladistvého a vyvozuje z něho důsledky nejen pro něj samotného, ale i pro řešení problémů zúčastněných osob a skupin spojených s trestným činem. Věková hranice trestní odpovědnosti je na Slovensku stanovena na 14. rok věku; osoby mladší tedy nejsou trestně odpovědné. Pokud osoba mladší 14 let spáchá čin, který by v případě jeho spáchání osobou starší byl trestným činem (čin jinak trestný), je možno na tento čin reagovat pouze cestou občanskoprávní. Těmto jedincům je možné uložit ochrannou výchovu.

Ochranná výchova jako zvláštní druh právního následku se v zákoně č. 300/2005 Z.z., trestný zákon, (dále jen „zákon č. 300/2005 Z.z.“) uvádí samostatně mimo systém obvyklých trestů. Jakkoli z tohoto úhlu pohledu není ochranná výchova na Slovensku trestem, ale spíše formou ochranného opatření, slouží stejně jako ostatní tresty podle slovenské právní úpravy k dosažení jednotlivých účelů trestného zákona. Pro uložení ochranné výchovy je nezbytné, aby pachatel trestného činu byl trestněprávně odpovědný, tedy dovršil 14. rok věku – v případě trestného činu sexuálního zneužívání podle § 201 zákona č. 300/2005 Z.z. 15. rok věku - byl přičetný a zároveň nedovršil 18. rok věku. Soud může uložit mladistvému ochrannou výchovu za splnění následujících podmínek: mladistvý byl uznán vinným, o jeho výchovu není dostatečně postaráno a jeho rodina nedává záruku řádné výchovy. Soud dále ukládá ochrannou výchovu v případě, kdy ji s ohledem na další výchovu mladistvého považuje za vhodnější variantu k trestu.

Obecně je možno na základě výše uvedeného konstatovat, že právní úprava problematiky ochranné výchovy na Slovensku není dostatečně komplexní a při její aplikaci se vyskytují značné problémy. Na tuto skutečnost již delší dobu upozorňují slovenští odborníci jak z oblasti trestního práva, tak výchovy mládeže.

„Úvahou de lege ferenda môže byť prijatie osobitného zákona, ktorý by upravoval problematiku trestnej zodpovednosti a trestanie mládeže (maloletých) a mladistvých. V takto koncipovanom zákone by sa mohli precíznejšie a dôkladnejšie vymedziť, napríklad demonštratívnym výpočtom, ochranné opatrenia a výchovné opatrenia.

Ako nevyhnutnosť sa javí prepracovanie inštitútu detencie (nielen pre mladistvých), nakoľko súčasné vymedzenie je veľmi strohé, nedostačujúce a v dnešnej dobe nerealizovateľné (Detenčný ústav Hronovce stále nie je dokončený). Rovnako by bolo vhodné vybudovať špeciálny detenčný ústav pre narušených mladistvých páchatel'ov. Ako už bolo spomenuté v jednom článku JUDr. Šamka, zákonodarca by mohol považovať aj nad zavedením detencie pre páchatel'a, ktorý nie je trestne zodpovedný pre zistenú nepríčetnosť.

Ďalší nedostatok úpravy trestnej zodpovednosti mladistvých v Trestnom zákone spočíva v skutočnosti, že doposiaľ nie je upravená problematika zodpovednosti mládeže (maloletých) za spáchané činy inak trestné. V tomto smere by sa zákonodarca mohol inšpirovať právnou úpravou obsiahnutou v ZSM (pozn. autora: jedná sa o zákon č. 218/2003 Sb.), ktorá sa javí ako racionálna a komplexná“.

(Šiška, ©2015)

6 Změny, které přinesl nový občanský zákoník a současné dění v oblastí ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních

V naší bakalářské práci, která se zabývala tématem dopadu legislativních změn, způsobených novelizací zákona č. 109/2002 Sb. zákonem č. 333/2012 Sb. a účinností NOZ, jsme zmínili obavu ze změn, ke kterým tímto způsobem dojde v síti školských zařízení pro ústavní a ochrannou výchovu. Nová soukromoprávní úprava změnila jednu z důležitých kompetencí diagnostického ústavu, a sice umístování dětí s uloženou ústavní výchovou do sítě školských zařízení pro ústavní a ochrannou výchovu. V současnosti diagnostický ústav rozhoduje o dětech a mladistvých s uloženou ochrannou výchovou. O umístění dětí s nařízenou ústavní výchovou rozhoduje soud, a to i bez předchozí diagnostiky. Děti se tak dostávají do zařízení, které pro ně mnohdy není vhodné, a potýkají se s problematickou adaptací, díky které se u nich výchovné problémy spíše prohlubují, než řeší. Předchozí obavy z nevyužití kapacit diagnostických ústavů se ukazují jako mylné, v diagnostických ústavech je v současné době umístěno více dětí než kdy dříve, jejich kapacitní možnosti jsou zcela vyčerpány a to z důvodu přetíženosti soudů, které nezvládají děti z diagnostických ústavů přemísťovat v zákonem doporučené 8týdenní lhůtě.

Česká školní inspekce vypracovala zprávu, ve které uvádí, že ve školním roce 2015/2016 bylo v diagnostických ústavech umístěno:

- 579 dětí na dobu 0-3 měsíce,
- 419 dětí na dobu 3-6 měsíců,
- 169 dětí na dobu 6-12 měsíců,
- 47 dětí na dobu 1-2 roky
- 32 dětí na dobu 2-3 roky
- 5 dětí na 3 roky a déle.

(Česká školní inspekce, 2017, s. 10)

Jak bylo uvedeno výše, současná situace neumožňuje dodržovat doporučenou délku diagnostického pobytu stanovenou zákonem č. 109/2002 Sb. Z dostupných údajů vyplývá,

že z důvodu dlouhého projednávání jednotlivých případů soudem dochází k výrazně delším pobytům dětí v diagnostickém ústavu, než byl úmysl zákonodárce.

Asociace náhradní výchovy⁷ opakovaně jedná s Ministerstvem spravedlnosti, Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvem práce a sociálních věcí a snaží se je přesvědčit, aby se vše vrátilo do původního stavu a rozhodovací moc opět připadla diagnostickým ústavům, jedině tak totiž nebude docházet k dlouhodobým pobytům dětí v diagnostických ústavech, které mají značný negativní vliv na umístěné děti, a k takovýmto excesům by mělo docházet pouze v mimořádných a odůvodněných případech. Předmětný návrh je v současnosti předložen Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky.

Další změnou vycházející z nové právní úpravy je umístování dětí do zařízení ústavní výchovy bez předchozí diagnostiky. Z pohledu pedagogicko psychologické práce nevhodný zásah do dřívější praxe vychází z přenesení pravomoci diagnostických ústavů na soudy, které nově umisťují a přemisťují děti a mladistvé s nařízenou ústavní výchovou. Soudy tak mohou umístit klienta s nařízenou ústavní výchovou přímo do zařízení, aniž by byla provedena jeho komplexní odborná diagnostika. Tato skutečnost zaměstnancům příslušných zařízení do značné míry komplikuje jejich pedagogickou a výchovnou práci, protože pro ni nemají v prvních nesmírně důležitých měsících práce s klientem dostatečné podklady.

Statistika České školní inspekce – Počet dětí přijatých s diagnostickou zprávou a počet dětí bez vstupní diagnostiky:

	Počet	Průměr na jedno zařízení
Počet dětí přijatých s diagnostickou zprávou ve školním roce 2015/16	967	19,0
Počet dětí bez vstupní diagnostiky ve školním roce 2015/16	812	15,9

⁷ Asociace náhradní výchovy je odbornou platformou sdružující právnické i fyzické osoby působící v oblasti institucionální péče. Jako taková představuje expertního partnera pro ústřední orgány státní správy, ale také územně samosprávné celky a zástupce zaměstnanců.

„Zjištění uvedená v tabulce sice neznamenají porušení nějakého předpisu, ale poukazují na ne zcela optimální průběh procesu přijímání dětí do zařízení. Zajištění vstupní diagnostiky je primárně úkolem diagnostického ústavu mimo jiné i proto, aby tyto ústavy mohly následně metodicky usměrňovat poskytovanou péči.“

(Česká školní inspekce, 2017, s. 16)

6.1 Navrhované systémové změny péče o péče o ohrožené děti

Ministerstvo práce a sociálních věcí na základě podnětu Rady vlády ČR pro lidská práva, ke sjednocení služeb pro ohrožené děti a k úpravě podmínek pro poskytování pobytových služeb těmto dětem, aktuálně připravuje návrh komplexního řešení stávající situace se značnými legislativními dopady.

V úvodu se tento materiál zabývá otázkou významu sjednocení systému péče o ohrožené děti, který je dle názoru Ministerstva práce a sociálních věcí roztržštěný a nefungující. Navrhované řešení spočívá ve změně právních předpisů upravujících systém tak, aby, dle názoru Ministerstva práce a sociálních věcí, byla odstraněna neprovázanost a nesourodost platné právní úpravy, která je z hlediska naplnění práv dítěte neakceptovatelná. Nová právní úprava má vést k úplnému sjednocení podmínek výkonu ústavní výchovy u všech dětí s nařízenou ústavní výchovou do jednoho zákona v působnosti právě Ministerstva práce a sociálních věcí, a to bez ohledu na věk dětí a důvody umístění dítěte do ústavní výchovy.

Z našeho pohledu by tato změna znamenala úplnou rezignaci na vzdělávací roli odborných zařízení a z ní dále vyplývající značná inkluze problematické mládeže do běžného vzdělávacího systému by ne vždy měla pozitivní dopad. Konkrétní navrhované zásahy do zákonné úpravy ústavní a ochranné výchovy svědčí o autorově zásadním nepochopení role pedagogického a psychologického odborného a přísně specializovaného působení v rámci dané péče.

7 Praktická část

7.1 Cíl průzkumu

Cílem průzkumu bylo zjistit, jaký je názor zaměstnanců pracujících v zařízeních ústavní a ochranné výchovy na funkci a využití institutu ochranné výchovy. Oslovení pracovníci jsou těmi, kteří realizují cíle zařízení a s ohledem na svou každodenní práci s dětmi a mladistvými, jsou tedy těmi nejpovolanějšími k posouzení míry naplňování těchto cílů a k formulaci návrhů případných změn. Jedná se většinou o vysokoškolsky vzdělané odborníky s často mnohaletou praxí.

Otázky jsou formulovány tak, aby z odpovědí na ně byl patrný osobní názor zaměstnanců na realizaci ochranné výchovy, jejich obavy a doporučení v tomto směru.

Zajímá nás, zda odpovědi budou potvrzovat naši teorii, že institutu ochranné výchovy je málo využíváno, ačkoli je řada případů dětí a mladistvých, u kterých by byla ochranná výchova byla vhodnějším opatřením než nařízení výchovy ústavní; rovněž, zda se potvrdí naše domněnka, a sice že rozdíly mezi ochrannou a ústavní výchovou jsou minimální a vzhledem k hlavnímu důvodu ukládání ochranné výchovy, tedy kriminální činnosti mladistvých, by měly být markantnější, tedy aby došlo ke zpřísnění pedagogicko výchovných opatření v rámci ochranné výchovy.

Z výše uvedeného vyplývají hypotézy naší práce, tedy:

- 1) že institut ochranné výchovy ve své dnešní podobě neodpovídá závažnosti trestné činnosti dětí a mladistvých;
- 2) že tohoto ochranného opatření není dostatečně využíváno, tedy že nereflektuje četnost výskytu kriminálního chování mládeže.

7.2 Charakteristika sledovaného souboru

Sledovaným souborem jsou zaměstnanci školských zařízení pro ústavní a ochrannou výchovu pracující v síti zařízení, která spadají pod Diagnostický ústav pro mládež Lublaňská, Praha 2, jak je stanoveno § 14 odst. 10 vyhlášky č. 438/2006 Sb.

Jedná se o:

- Diagnostický ústav pro mládež Lublaňská, Praha 2,
- Výchovný ústav a Středisko výchovné péče Klíčov, Praha 9,
- Výchovný ústav, Dětský domov se školou, Základní škola, Střední škola a Školní jídelna Místo,
- Výchovný ústav a Střední škola Terešov,
- Výchovný ústav Obořiště,
- Výchovný ústav Kutná Hora,
- Výchovný ústav Husův domov a školní jídelna Dvůr Králové nad Labem,
- Výchovný ústav, Střední škola a Středisko výchovné péče Hostinné,
- Výchovný ústav, Dětský domov se školou, Základní škola, Střední škola a Školní jídelna Žlutice,
- Výchovný ústav, Dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna Hostouň,
- Výchovný ústav a Středisko výchovné péče Pšov,
- Výchovný ústav, Dětský domov se školou, Středisko výchovné péče, Základní škola, Střední škola a Školní jídelna Boletice
a
- Výchovný ústav, Středisko výchovné péče a Střední škola Buškovice.

Oslovili jsme s prosbou o vyplnění dotazníků ředitele těchto zařízení s tím, aby je poskytli rovněž dalším zaměstnancům.

7.3 Metody průzkumu

Pro svou práci jsme vybrali kvalitativně orientovaný výzkum, který je pro naše zkoumání nejpřínosnější, protože primárně pracuje s názory respondentů a pomáhá tak lépe porozumět dané problematice. Na rozdíl od výzkumu kvantitativního, jehož hlavním zájmem jsou empirická a technická data, tak takovým postupem můžeme formulovat i přání a doporučení odborné veřejnosti.

„Kvalitativní výzkum je zaměřen na interpretaci subjektivních významů, popis kontextu jednání a chování, přičemž se zajímá o subjektivní teorie jedinců v daném prostředí. Kvalitativní výzkum je zejména vhodný, jestliže je cílem:

- *porozumět subjektivním zkušenostem jedinců nebo skupiny, působení sociálních, kulturních a politických faktorů a interakcím mezi jedinci a prostředím,*
- *první seznámení s novou nebo složitou oblastí,*
- *podpořit kvantitativní výzkum při návrhu měřících procedur nebo získat hlubší vhled do zvláštností, které odhalilo dotazníkové šetření.“*

(Hendl, 2005)

Jako metodu průzkumu jsme zvolili dotazník. Ten je jednou z nejčastěji používaných metod, a to zejména pro svoji relativně snadnou distribuci velké skupině respondentů a jednoduché zpracování odpovědí. V rámci našeho průzkumu jsme použili tři typy otázek: otázky uzavřené, tedy otázky s předem připravenými variantními odpověďmi, otázky polootevřené, pro podrobnější vysvětlení zvolené odpovědi, a otázky otevřené, které jsou určeny k slovní odpovědi bez dalších specifikací.

7.4 Interpretace výsledků průzkumu

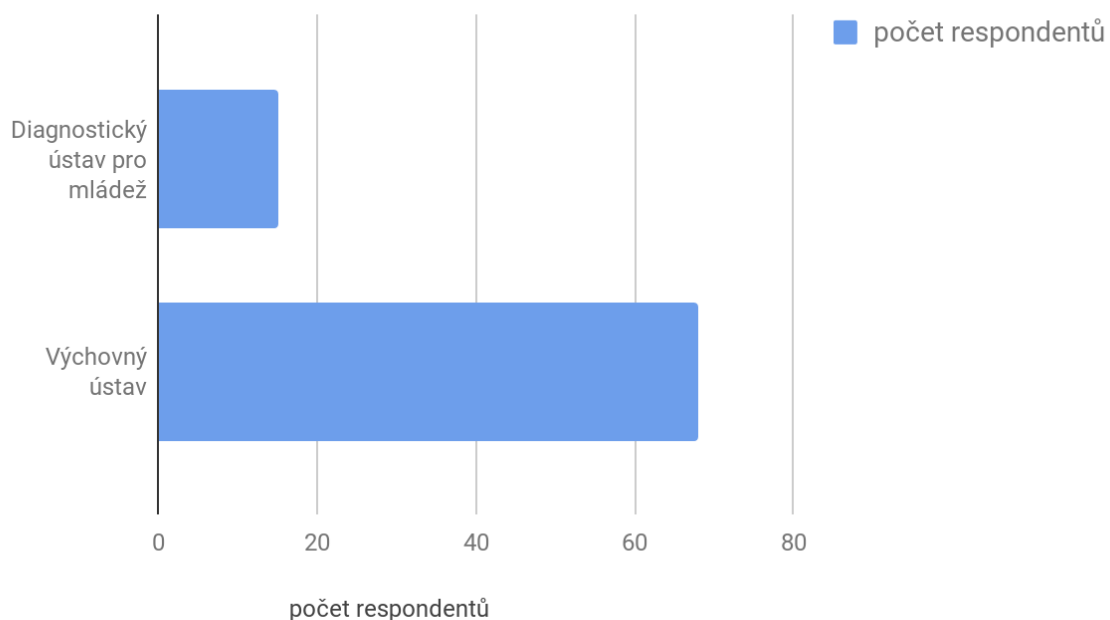
Na dotazníkové šetření odpovědělo celkem 83 respondentů.

Otázka číslo 1 - V jakém typu zařízení pracujete?

Otázku pokládáme, abychom znali poměr respondentů z diagnostického ústavu a výchovných ústavů. Podle tohoto kritéria budeme dělit další odpovědi.

Graf č. 1 - V jakém typu zařízení pracujete?

graf č.1 - počet respondentů

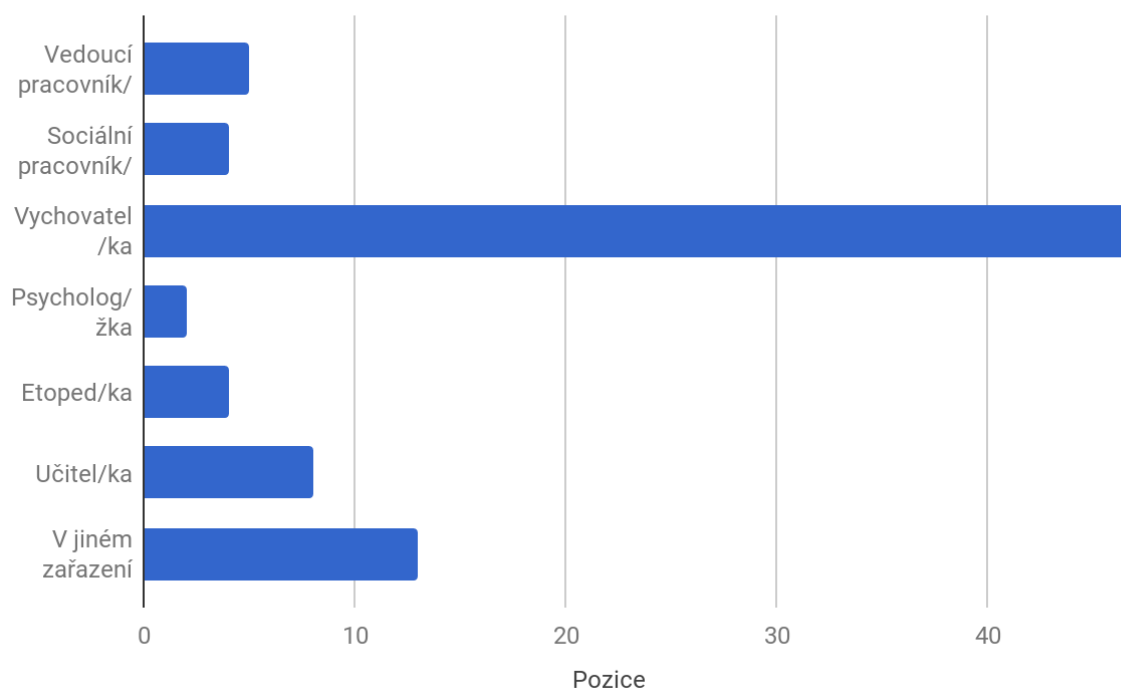
Z odpovědí zjišťujeme, že z celkového počtu 83 respondentů, je 15 - tedy 18,1% - respondentů zaměstnáno v diagnostickém ústavu a 68 - tedy 81,9% - respondentů ve výchovném ústavu. Je patrné, že respondentů z diagnostických ústavů je výrazně méně oproti respondentům z výchovných ústav, důvodem je oslovení pouze jednoho diagnostického ústavu oproti značnému počtu výchovných ústavů.

Otázka číslo 2 - V zařízení pracujete jako?

Tato otázka je pro spíše informativní, podle odpovědí poznáme, kolik zaměstnanců reálně s klienty pracuje každý den, a kolik řeší fungování zařízení a sítě jako vedoucí pracovníci.

Graf č. 2 - V zařízení pracujete jako?

graf č. 2 - pracovní pozice

Z celkového počtu 83 respondentů je 5 vedoucími pracovníky, 4 sociálními pracovníky, 47 vychovateli, 2 psychology, 4 etopedy, 8 učiteli a 13 pracovníky v jiném zařízení (převážně asistenty pedagoga). Nejvíce respondentů pracuje na pozici vychovatel, což odpovídá důležitosti této pozici v rámci příslušných zařízení.

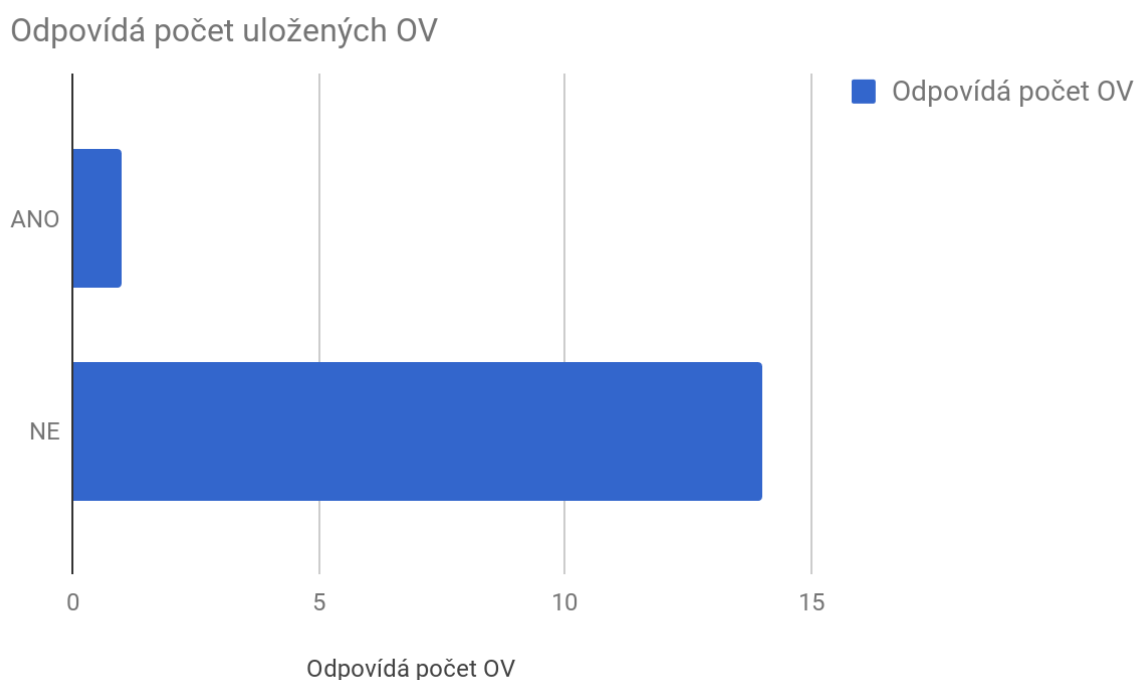
Další odpovědi dělíme podle typu zařízení, abychom tak reflektovali názorové odlišnosti jejich zaměstnanců. Předpokládáme, že názory by se mezi zaměstnanci diagnostického ústavu, kterým klienti jen prochází a následně pokračují do různých zařízení či zpět do svých domovů, a výchovným ústavem, kde jsou klienti umístěni zpravidla do své plnoletosti, a kam jsou z diagnostických ústavů posíláni na základě obdobných charakteristik, mohly lišit. Zaměstnanci výchovných ústavů budou mít patrně vyhraněnější názor na otázky, kterými zjišťujeme, zda jsou opatření daná právní úpravou dostatečná.

Názory zaměstnanců diagnostického ústavu budou naopak reflektovat jejich postoj k celkovému fungování systému.

Otázka číslo 3 - Odpovídá počet uložených ochranných výchov závažnosti trestné činnosti vašich klientů?

Tato otázka a z jejích odpovědí zpracované grafy číslo 3 a 4 jsou pro naši práci stěžejní. Na základě souboru takto získaných informací můžeme vyvrátit nebo naopak potvrdit svou hypotézu, že je opatření ochranné výchovy málo využíváno a neodpovídá tak míře delikvence dětí a mládeže.

Graf č. 3 - Odpovídá počet uložených ochranných výchov závažnosti trestné činnosti vašich klientů? - diagnostický ústav

Z grafu můžeme vyčíst, že 93, 3% respondentů zaměstnaných v diagnostickém ústavu si myslí, že počet uložených ochranných výchov neodpovídá závažnosti trestné činnosti jejich klientů. Domnívají se, že existuje řada klientů s nařízenou ústavní výchovou, kteří by dle závažnosti svých provinění měli mít spíše uloženu ochrannou výchovu. Dle některých respondentů se jedná až o 40% klientů, kteří by měli mít uloženu ochrannou výchovu a ne nařízenou ústavní, ti jsou rovněž umístěni v organizaci na základě předběžného opatření.

V minulosti byla praxe taková, že dítěti s nařízenou ústavní výchovou, které se dopouštělo opakovaných útěků ze zařízení, a tím porušovalo pravidla zařízení, bylo změněno opatření z ústavní výchovy na ochrannou výchovu. Této možnosti již dnes není využíváno a dětem a mladistvým po spáchání takového disciplinárního prohřešku nehrozí žádná větší sankce. Důsledky tohoto jsou zřejmé - klienti utíkají ze zařízení dle libosti.

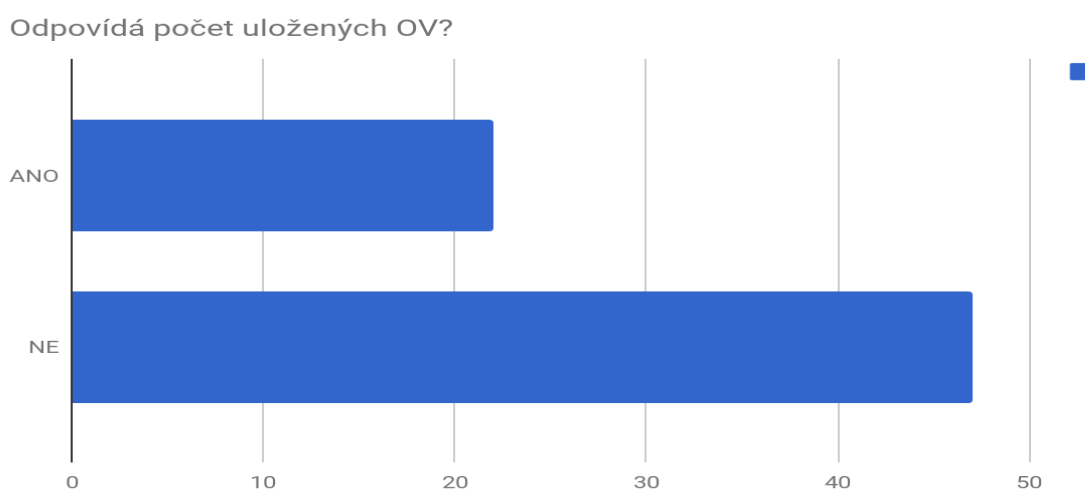
Jeden z respondentů dokonce uvádí:

„Ti, co mají uloženou ochrannou výchovu, by měli mít nepodmíněný trest. Ti, co mají nařízenou ústavní výchovu, by měli mít uloženou ochrannou výchovu. Ti, co jsou umístěni do středisek výchovné péče, by měli mít nařízenou ústavní výchovu.“

Což značí jasný názor na stávající praxi soudů, kdy dětem a mladistvým není ukládána ochranná výchova ani za vážná provinění, jakým je například loupežné přepadení, za které by plně trestně odpovědný člověk byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 2 až 10 let a v případě jednočinného souběhu s těžkým ublížením na zdraví až na dobu 5 až 12 let.

V současnosti je ve výchovných ústavech a dětských domovech se školou 42 dětí, kterým byla uložena ochranná výchova mezi jejich 12. a 15. rokem věku. Těmto dětem je ukládána zpravidla za spáchání zvláště závažných zločinů, za které dovoluje trestní zákon uložení výjimečného trestu, typicky loupežná přepadení či vraždy.

Graf č. 4 - Odpovídá počet uložených ochranných výchov závažnosti trestné činnosti vašich klientů? - Výchovné ústavy

V případě tohoto grafu nejsou již rozdíly tak markantní, jako u grafu diagnostického ústavu. Důvodem může být například velké množství odpovědí respondentů zaměstnaných ve Výchovném ústavu v Boleticích (75%), kde mají největší počet mladistvých s uloženou ochrannou výchovou v námi dotazované síti - 18 dětí. Součástí tohoto zařízení je i výše zmiňované oddělení pro děti s extrémními poruchami chování. Můžeme tedy předpokládat, že v tomto zařízení bude názor na množství ochranných výchov jiný než názor ve výchovném ústavu Pšov, kde je v současnosti pouze jeden klient, který má uloženou ochrannou výchovu, a kde se zaměstnanci domnívají, že by byla vhodným opatřením i pro jiné jejich klienty.

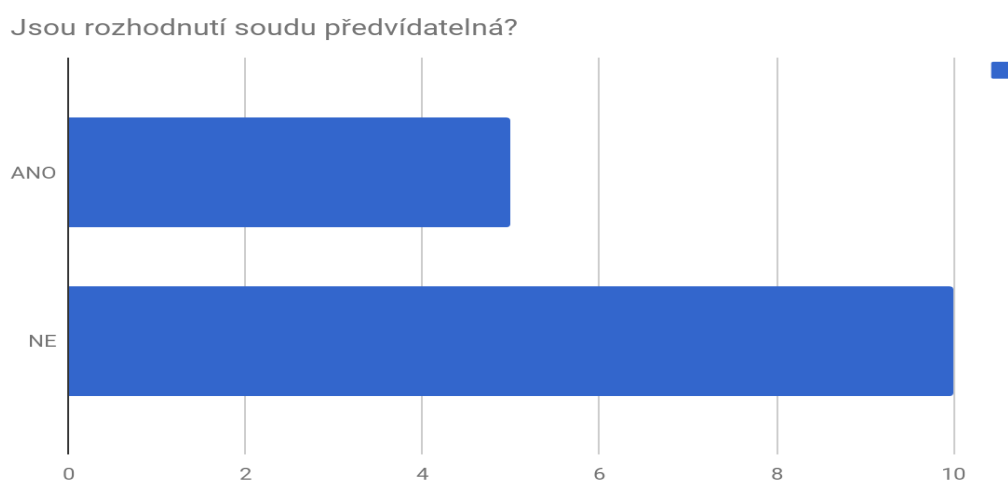
Otázka číslo 4 - Jsou rozhodnutí soudu předvídatelná?

“Předvídatelnost práva je jedním ze základních prvků principu právní jistoty, bez jehož respektování si nelze demokratický právní stát představit. Princip právní jistoty de facto znamená, že právo tihne ke stálosti a ten, jenž se na něj spolehne, nemá být zaskočen nějakým překvapivým a neočekávaným zvratem.”

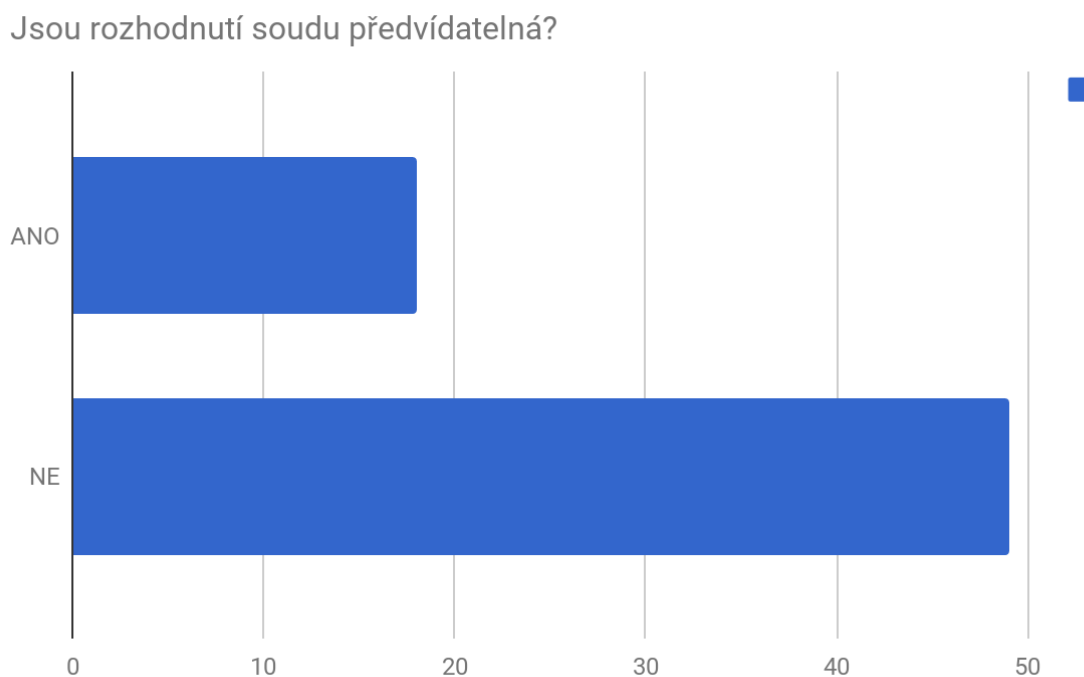
(Čechová-Náplavová, ©2014)

Pro zodpovězení této otázky jsou relevantní zejména odpovědi respondentů působících v diagnostickém ústavu, protože zejména oni projednávají jednotlivé případy v rámci řízení před soudem. V případě soudního verdiktu by také měl platit princip předvídatelnosti, podle kterého by soudy měly v obdobných případech postupovat stejně.

Graf č. 5 - Jsou rozhodnutí soudu předvídatelná? - diagnostický ústav

Graf č. 6 - Jsou rozhodnutí soudu předvídatelná? - výchovné ústavy

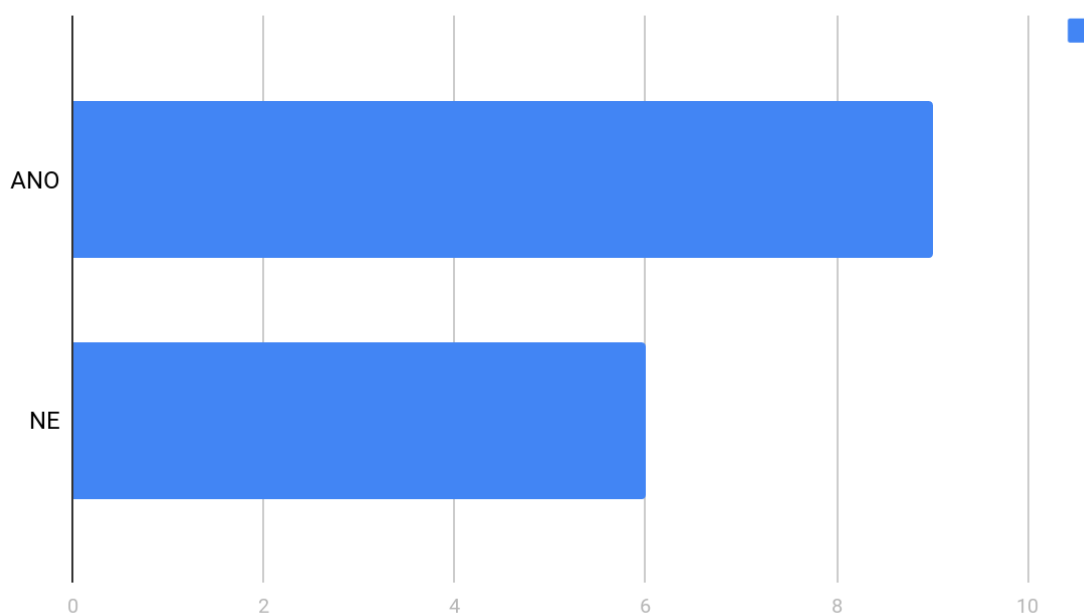
Respondenti diagnostického ústavu i výchovných ústavů jsou spíše toho názoru, že rozhodnutí soudu jsou nepředvídatelná. Vychází při tom ze své mnohaleté praxe, kdy se setkali s obdobnými případy, které nicméně skončily diametrálně odlišnými výroky soudu. Rozhodnutí soudů se také liší podle oblastí, soudy v severních Čechách a severní Moravě oproti ostatním oblastem častěji ukládají ochrannou výchovu. V případě uložení ochranných výchov není příliš možné předvídat, jaký bude verdikt soudu i v kauzách naprosto jasných, jako je například zvlášť závažný zločin vraždy. Bohužel české soudnictví nedokáže vhodným způsobem komunikovat s řediteli diagnostických ústavů ani s Asociací pro náhradní výchovu. Nadále tak budou v rámci jednoho zařízení a i výchovné skupiny umísťovány děti ze sociálních důvodů a děti páchající závažnou trestnou činností. Celý institut ochranné výchovy tak díky rozhodovací praxi soudů zanikne. Ochranné opatření, které je ukládáno mladistvým s kriminální činností, u kterých existuje šance nápravy a dalšího vzdělávání, tak bude využíváno pouze v případě dětí mladších 15 let, které spáchají závažnou trestnou činnost.

Otázka číslo 5 - Jsou v ČR regiony s vyšším výskytem ukládání ochranné výchovy?

Dle výše uvedených statistik se domníváme, že se v České republice nachází regiony, kde dochází ve větší míře k ukládání ochranné výchovy. Myslíme si, že mezi tyto regiony můžeme zařadit oblast severní Moravy a severních Čech, poměrně signifikantně se jedná o regiony s vyšší kriminalitou a horším sociálním zázemím. Dále můžeme tyto regiony doplnit o oblast Brna, kde je v současné době velké množství dětí a mladistvých s uloženou ochrannou výchovou. Očekáváme, zdali některý z respondentů na tento fakt upozorní. Uvědomujeme si však, že respondenti nemusí mít přehled o četnosti tohoto opatření v rámci celé republiky.

Graf č. 7 - Jsou v ČR regiony s vyšším výskytem ukládání OV - Diagnostický ústav

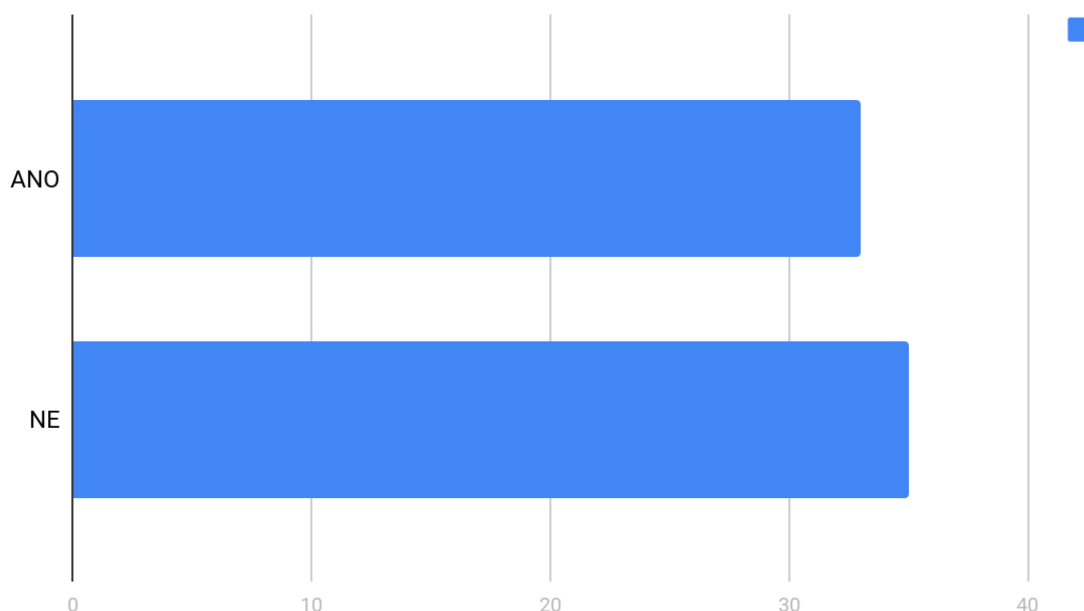
Jsou v ČR regiony s vyšším výskytem ukládání OV

9 respondentů z diagnostického ústavu zvolilo odpověď ANO. Myslí si tedy, že v České republice se nacházejí regiony s vyšším výskytem ukládání ochranné výchovy. Oproti tomu 6 respondentů je toho názoru, že v České republice takové regiony nejsou.

Graf č. 8 - Jsou v ČR regiony s vyšším výskytem ukládání OV- výchovné ústavy

Jsou v ČR regiony s vyšším výskytem ukládání OV?

Výsledky v případě otázky číslo 5 nejsou jednoznačné. V případě grafu číslo 8 odpověď NE zvolilo 35 respondentů a odpověď ANO 33 respondentů, tedy jen o 2 méně.

Respondenti, kteří zvolili ANO, doplnili své odpovědi o regiony, o kterých si myslí, že je zde vyšší výskyt ukládání ochranné výchovy.

Nejčastější odpovědi jsou:

- oblast severních Čech - konkrétně Ústecký kraj, Liberecký kraj;
- oblast severní Moravy - konkrétně Moravsko-slezský kraj, Ostravsko;
- dále respondenti uvádí města Pšov, Louny, Chomutov, Most;
- někteří zmiňují vyloučené sociální oblasti, regiony s vysokou nezaměstnaností, oblasti s vyšší kriminalitou.

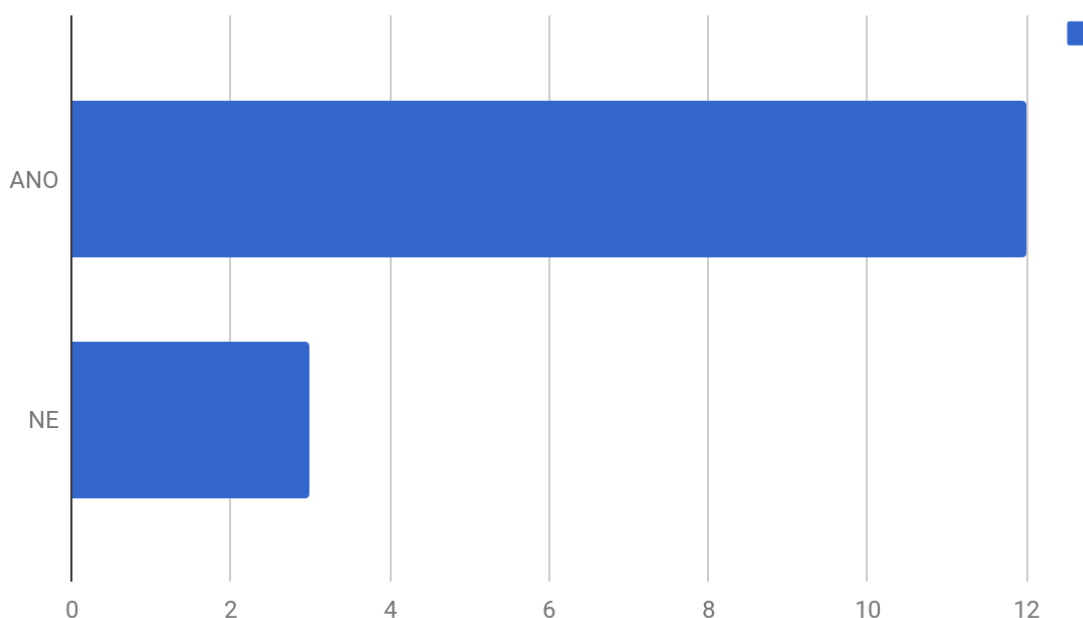
Respondenti tak potvrzují naši teorii, že oblastí s vyšším výskytem uložených ochranných výchov jsou regiony severní Moravy a severních Čech, tedy vyloučené sociální oblasti s vyšší kriminalitou. Je tedy patrné, že jednou z příčin delikvence mládeže je špatné sociokulturní zázemí dětí.

Otázka číslo 6 - Je umístění všech klientů ve vašem zařízení plně indikováno?

Tuto otázku jsme položili, protože dle našeho mínění existuje řada případů, kdy do zařízení jsou umísťováni děti či mladiství, kteří by patřili spíše do jiných zařízení - například do center sociálních služeb, věznic pro mladistvé, detenčních ústavů, psychiatrických léčeben a podobně. Tedy potřebují péči, kterou jim školské zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nemůže poskytnout.

Graf č. 9 Je umístění všech klientů ve vašem zařízení plně indikováno - diagnostický ústav

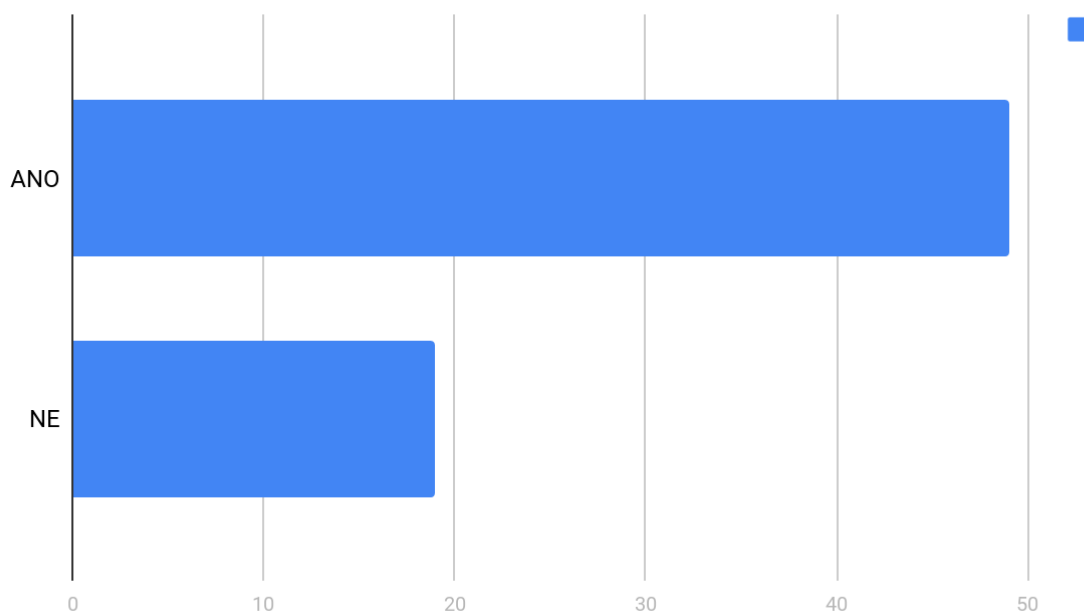
Je umístění klientů v zařízení plně indikováno?

Z celkového počtu 15 respondentů zaměstnaných v diagnostickém ústavu se 12 z nich domnívá, že umístění všech jejich klientů v zařízení je plně indikováno, tedy že by pro ně nebylo vhodnější jiné zařízení. Tři respondenti se domnívají, že pro některé klienty by bylo vhodnější umístění do jiných zařízení. Jeden z nich uvádí, že 10-15% jejich klientů by bylo vhodněji umístěno do psychiatrické léčebny, centra sociálních služeb nebo by měli nastoupit výkon trestu odnětí svobody.

Graf č. 10 - Je umístění všech klientů ve vašem zařízení plně indikováno? - Výchovné ústavy

Je umístění klientů v zařízení plně indikováno?

V případě výchovných ústavu se celých 49 respondentů domnívá, že umístění klientů v jejich zařízení je plně indikováno. Proti tomu pouhých 19 dotazovaných má názor opačný.

Velká část z nich dále uvádí, že vhodnější zařízení pro jejich klienty je například:

- diagnostický ústav,
- psychiatrická nemocnice,
- detenční zařízení,
- výkon trestu odnětí svobody,
- věznice Litoměřice,
- věznice Všehrady,
- výkon trestu odnětí svobody v Rusku,
- Oddělení pro děti s extrémními poruchami chování v Boleticích,
- centrum sociálních služeb.

Otázka číslo 7 - Má péči o klienty s uloženou ochrannou výchovou zajišťovat rezort školství?

Důvodem, proč jsme položili tuto otázku, je domněnka, že současný výkon gesce není optimální a jestli by nebyl v tuto chvíli vhodnější přesun kompetencí například rezortu spravedlnosti, či práce a sociálních věcí. Působnost rezortu školství je historicky dána zejména snahou o další vzdělávání dětí a mladistvých a dále podle zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, ve znění pozdějších předpisů. Obecně je však otázka delikvence dětí a mladistvých blíže rezortu spravedlnosti, neboť stále je projednávána primárně podle zákona č. 218/2003 Sb., jehož gestorem je Ministerstvo spravedlnosti. Řešením by mohla být dlouhodobá mezirezortní spolupráce rezortu školství, který by se podílel na systému vzdělávání, rezortu spravedlnosti, který by přísněji dohlížel na dodržování nastavených pravidel. Jak již bylo v této práci zmíněno, Ministerstvo práce a sociálních věcí, usiluje dlouhodobě o sjednocení systému péče o ohrožené děti.

Respondenti z diagnostických ústavů se v 11 případech shodují, že péči o klienty s ochrannou výchovou má zajišťovat rezort školství, zbylí 4 respondenti odpovídají, že ne. Jeden z odmítajících dotazovaných doplňuje svou odpověď: „*Ne. Pokud by institut OV pod resortem MŠMT fungoval bez problému, pak ANO. V současnosti tomu tak není a bylo by vhodnější, aby se o něj staralo například Ministerstvo spravedlnosti.*“

V případě výchovných ústavů se 50 respondentů domnívá, že ANO, rezort školství by měl i nadále zajišťovat péči o klienty s uloženou ochrannou výchovou.

Někteří doplňují své odpovědi:

“Ano, pokud jsou vzdělavatelni”;

“Ano, při spolupráci s ministerstvem vnitra”;

“Ano, při spolupráci s ministerstvem spravedlnosti”;

“Ano, pokud budou ve školských zařízeních pracovat také zaměstnanci Ministerstva vnitra”;

“To je různé. Dle závažnosti trestné činnosti, v některých případech by byla vhodnější vazba - výkon trestu odnětí svobody”;

“Ano, ale záleží na spáchaném trestném činu”;

“Ano, ale chtělo by to větší pravomoc a plat”;

”Ano, je ovšem potřeba zřídit lepší ochranu zaměstnanců (v případě napadení atd.)”.

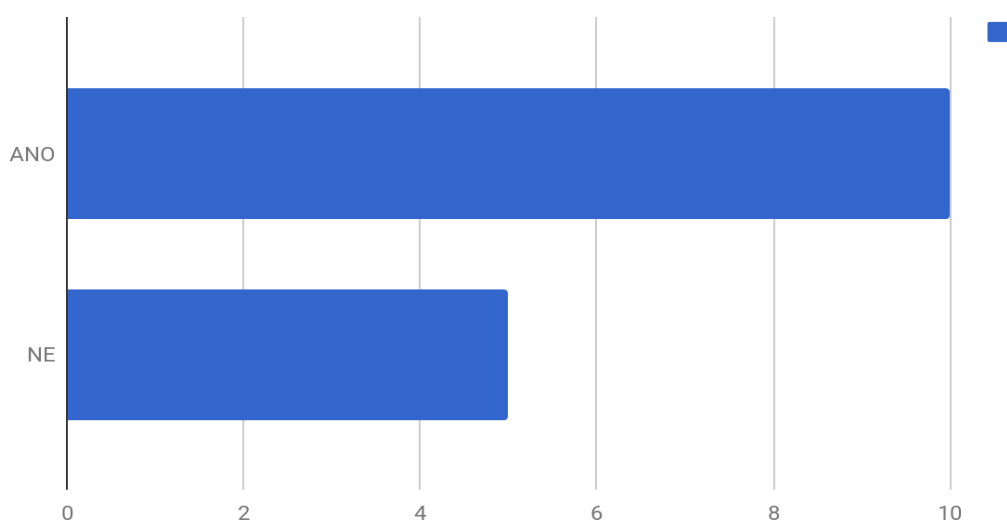
Zbýlých 18 respondentů odpovídá jednoznačně NE.

Otázka číslo 8 - Mají být klienti s uloženou ochrannou výchovou a nařízenou ústavní výchovou umístěni v jednom zařízení?

Tuto otázku jsme respondentům položili, protože nás zajímá jejich názor na zařízení, kde nemají specializované oddělení pro výkon ochranné výchovy a musí jim být udělována výjimka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Klienti s uloženou ochrannou výchovou by dle zákona měli být zařazováni pouze do jim určených výchovných skupin, které jsou zřízeny v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Existují však důvody, kvůli kterým se klienti s uloženou ochrannou výchovou běžně zařazují do zařízení, kde tyto výchovné skupiny zřízené nejsou. Důvodem umístění do zařízení bez výchovné skupiny může být například pokračující vzdělání, které výchovný ústav nabízí. V těchto případech, je ovšem do výchovné skupiny skládající se z klientů s nařízenou ústavní výchovou přidělen klient s uloženou ochrannou výchovou.

Graf č. 11 - Mají být klienti s ÚV a OV v jednom zařízení? - Diagnostický ústav

Mají být klienti s ÚV a OV v jednom zařízení?

Deset respondentů zvolilo odpověď ANO, myslí si tedy, že je správné, když jsou tito klienti umístěni v jednom zařízení a 5 respondentů zvolilo NE, neboť jsou toho názoru, že by neměli být dohromady.

Respondenti, kteří zvolili odpověď ANO, připojili vysvětlení:

“Ano, důvody pro uložení OV a nařízení ÚV jsou stejné”;

“ Izolace klientů s OV by byla spíše výkon trestu odnětí svobody!”;

“Nevím proč ne.”;

“Mnoho klientů s ÚV má rozsáhlou trestnou činnost stejně jako klienti s OV.”;

“Nejsou mezi nimi velké rozdíly.”;

“Ano, pokud jsou v oddělených částech.”.

Někteří respondenti, kteří zvolili odpověď NE, rovněž připojili komentáře:

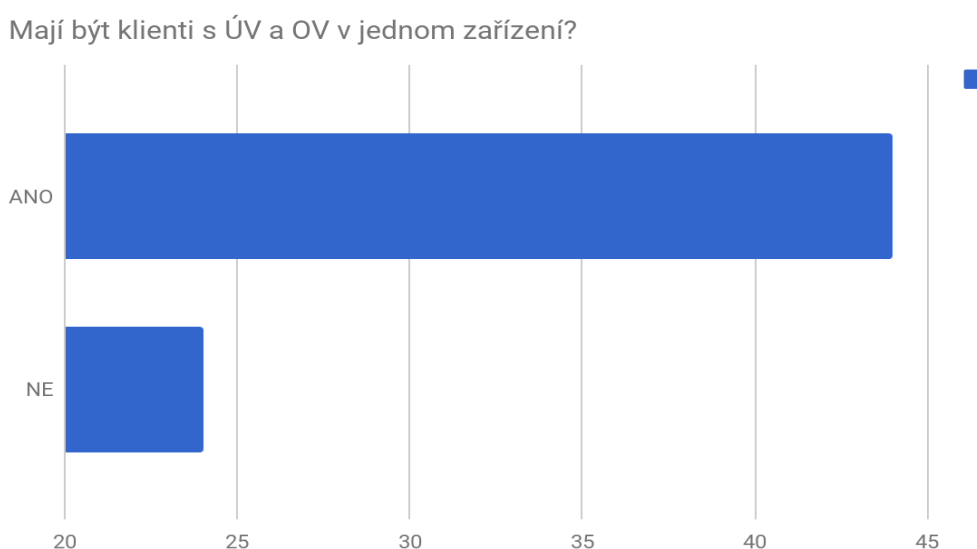
“Ne, klienti s OV by měli mít jiné podmínky výkonu.”;

“Potřebují jiný přístup!”;

“Potřeby klientů jsou jiné a práce s nimi také”;

“Ne, klienti s OV jsou pachatelé trestné činnosti”.

Graf č. 12 - Mají být klienti s ÚV a OV v jednom zařízení? - Výchovný ústav

U respondentů z výchovných ústavů výrazně převažuje odpověď ANO, kterou zvolilo 44 zaměstnanců. Jsou tedy toho názoru, že je správné, když jsou klienti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou společně v jednom zařízení. Proti bylo 24 dotazovaných, kteří zvolili odpověď NE, tudíž si myslí, že by neměli být v jednom zařízení.

Respondenti, kteří zvolili odpověď ANO, doplňují:

“Ano, protože často mají obdobné problémy, ale soudy rozhodly různě”;

“Ano, děti s OV působí, alespoň částečně jako odstrašující příklad.”;

“Ano, protože nejsou speciální zařízení.”;

“V rámci výchovných skupin je lze oddělit”;

“Mají odloučená pracoviště”;

“Proč ne? Z praktického hlediska”;

“Protože může dojít ke zlepšení”;

“Je to jedno”;

“Skupiny se dají oddělit na ÚV nebo OV.”;

“Jsou odděleny!”;

“Nižší koncentrace závažnějších provinění.”;

“Ano, protože to vyhovuje k jejich resocializaci.”;

“Lepší dohled”;

“Náš ústav (Boletice) pro to má vhodné podmínky.”;

“Protože to tak má být.”;

“Ano, jsou stále pod kontrolou”;

“Mají podobný režim”;

“Protože děti s OV již moc nejsou a děti s ÚV mají mnohdy horší kriminální minulost než dítě s OV. Velké rozdíly mezi nimi nejsou.”.

Respondenti, kteří zvolili odpověď NE, doplňují:

“Je to logický!”;

“Vrah x záškolák????”;

“Co neumí, se doučí.”;

“Je to jedno”;

“Nesmí být ve společné skupině.”;

“Ne, pouze v případě oddělení.”;

“Ne, protože by měli být odděleni.”;

“Ne, protože se pak chtějí chovat jako ti horší.”;

“Ne, protože každý má jiný systém, jiný řád.”;

“Ne, protože by se o klienty s OV mělo angažovat (sic!) Ministerstvo spravedlnosti ve speciálních zařízeních.”.

U doplňujících komentářů můžeme pozorovat podobné odpovědi, které jsou však v zásadě argumentem pro opačná tvrzení. Jeden respondent tvrdí, že mají být spolu, protože klienti s ústavní výchovou berou klienty s ochrannou výchovou jako odstrašující příklad. Druhý respondent naopak píše, že spolu v jednom zařízení být nemají, protože se klienti s ústavní výchovou ještě naučí to špatné, co dosud neuměli. Další příkladem jsou odpovědi, kde jeden respondent odpovídá, že spolu být nemají, protože je tak dohromady záškolák s vrahem. Druhý proti tomu říká: *“Ano, pomáhá to k jejich resocializaci”.*

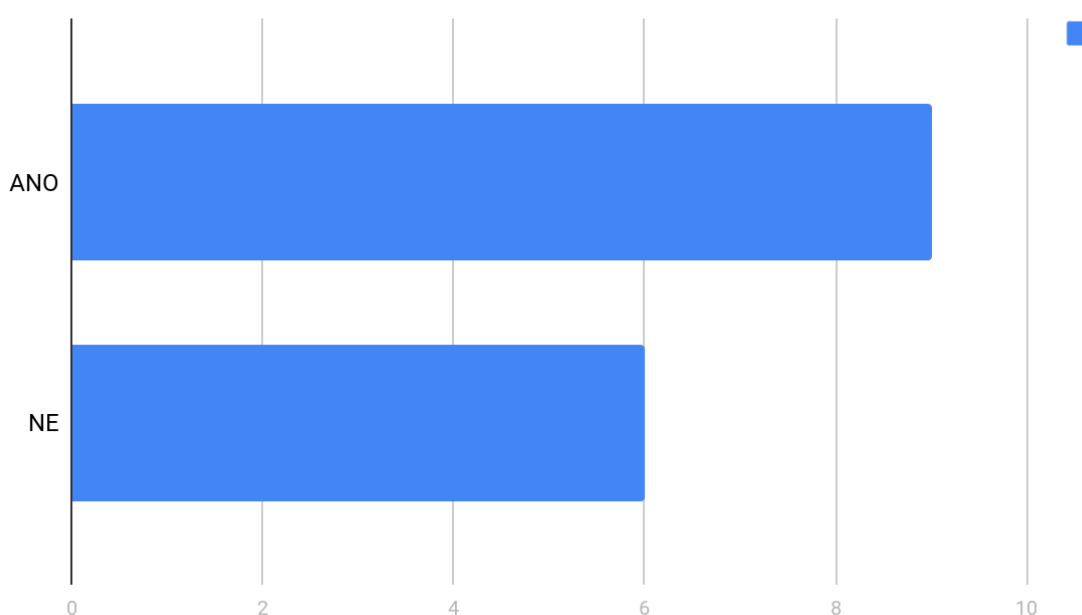
Každý respondent má na danou problematiku jiný názor a to, co jeden považuje za pozitivum, druhý vidí jako negativum. Může to také mnohé napovědět o jejich celkových názorech a pohledu na práci, kdy někteří jsou ještě optimisté, zatímco druzí jsou pesimističtější ladění.

Otázka číslo 9 - Domníváte se, že omezení klientů s uloženou ochrannou výchovou jsou oproti klientům s nařízenou ústavní výchovou podle zákona č. 109/2002 Sb. dostatečná?

Ptáme se, zda se respondenti domnívají, že omezení klientů s uloženou ochrannou výchovou oproti klientům s nařízenou ústavní výchovou podle zákona č. 109/2002 Sb. jsou dostatečná. Chceme se dozvědět, jaký je názor odborníků, kteří s klienty s ochrannou výchovou pracují. Omezení volného pohybu je do určité míry simulací výkonu trestu odnětí svobody, což je pro člověka v tak mladé věku, jako jsou klienti školských zařízení, velice omezující. Na druhou stranu se v tomto případě jedná o reakci společnosti na trestnou činnost, kterou mnozí respondenti shledávají naprosto odpovídající. Také se nedá říci, že by klientům s uloženou ochrannou výchovou nebylo dovoleno pohybovat se mimo zařízení, takové omezení nastává až v případě významných kázeňských prohřešků. Tím se

do určité míry stírá rozdíl mezi standardně prováděnou ochrannou a ústavní výchovou. Případné sankce za porušení pravidel jsou však značně rozdílné. V případě útěku klienta s nařízenou ústavní výchovou v dnešní době nejsou používány významnější sankce, a to ani při opakovaných útěcích. V případě útěků klientů s ochrannou výchovou přicházejí na řadu drastičtější opatření. Klient se totiž svým útekem dopustil maření soudního rozsudku a ochranná výchova mu tak může být změněna na výkon trestu odnětí svobody.

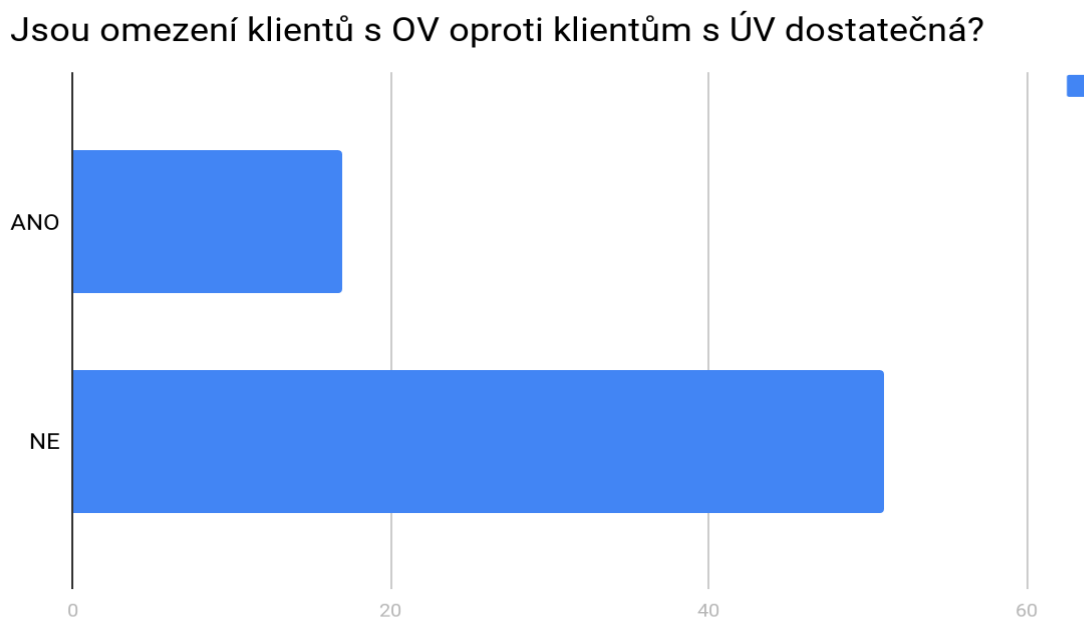
Jsou omezení klientů s OV oproti klientům s ÚV dostatečná?

Respondenti z diagnostického ústavu zvolili 9x odpověď ANO, myslí si tedy, že omezení klientů s ochrannou výchovou oproti klientům s ústavní výchovou jsou dostatečná. 5 dotazovaných je toho názoru, tedy že omezení dostatečná nejsou.

Pro naši práci je mimořádně důležitý komentář: *“Ano, ale měla by být opravdu důsledně dodržována.”*. Tento názor se v rámci odpovědi vyskytuje opakovaně, z čehož je patrné, že dané téma je pro pracovníky dotazovaných zařízení mimořádně důležité a jsou často konfrontováni s případy nedodržování pravidel ochranné výchovy.

Graf č. 14 - Jsou omezení klientů s OV oproti klientům s ÚV podle zákona č. 109/2002 Sb. dostatečná? - Výchovné ústavy

Respondenti si v 53 případech myslí, že opatření, která upravuje zákon č. 109/2002 Sb. klientům s uloženou ochrannou výchovou jsou nedostatečná, zvláště pak v porovnání s klienty s nařízenou ústavní výchovou. Proti tomu si 17 respondent myslí, že taková opatření jsou dostatečná.

Komentáře některých respondentů, kteří vyslovili nesouhlas:

“Nejsou, legislativa by se měla změnit.”;

“V žádném případě!”;

“No comment.”;

“Jsou nedostatečná!”;

“Ne, žádné velké rozdíly mezi nimi nejsou!”.

Otázka číslo 10 - Liší se kromě zákonných omezení Váš přístup ke klientům s OV a ÚV?

Většina respondentů odpověděla, že se jejich přístup, kromě zákonem stanovených dílčích rozdílů v rámci péče o klienty s nařízenou ústavní a uloženou ochrannou výchovou, neliší. Někteří dále specifikují, že se jejich přístup liší podle individuálních potřeb klientů.

Odpovědi:

“Každý klient má individuální přístup - výchovná opatření se udělují dle jejich chování.”;

“Ano, určitě.”;

“Neliší, některé faktory je třeba rozlišit”;

“nutný je individuální přístup”;

“Dle situace, individuální přístup,”;

“Rozhoduji se individuálně dle dané situace. Nikoliv dle uložené OV či ÚV.”;

“Ne, dítě jako dítě, péči potřebuje každé. Rozdíl v přístupu je dle specifických charakteristik a potřeb jedince.”;

“Individuální přístup, daná situace,”;

“Liší OV má (sic!) přísnější režim. Nesmí mít volný pohyb po ústavu. Vycházka je jen za dobré chování udělena výchovným opatřením.”.

Otázka číslo 11 - Jaké změny v práci s klienty s uloženou ochrannou výchovou navrhuje?

Poslední otázku vztahující se primárně k ochranné výchově jsme nechali zcela otevřenou pro výpovědi respondentů. Na základě jejich odpovědí dokážeme formulovat závěry vztahující se k celé oblasti dané problematiky. Zjišťujeme rovněž představy dlouholetých odborníků, kteří mají obvykle jasně formulované názory na klady a zápory stávajícího systému ochranné výchovy a mají představu o vhodných změnách a opatřeních. Na základě reakcí na otázky předchozí předpokládáme, že se odpovědi budou často opakovat. Věříme, že odpovědi budou přínosné a pomohou nám nahlédnout do práce s klienty s uloženou ochrannou výchovou v praxi. Kdo jiný než vychovatelé, etopedi, učitelé a psychologové, tedy odborníci, kteří zasvětili svůj profesní život problémové mládeži, by měl navrhopvat změny ve své práci.

Odpovědi respondentů z diagnostického ústavu:

“Vzhledem k minimálnímu počtu klientů s OV se moc nového vymýšlet nedá.”;

“Nejprve vyřešit situaci na vyšších místech.”;

“Přísnější režim.”;

“Individuální přístup.”;

“Specializovaní zaměstnanci”;

“Více zaměstnanců, větší pravomoci.”.

Odpovědi respondentů z výchovných ústavů:

“Menší počet klientů ve skupině, omezení činnosti.”;

“Zpřísnění pravidel, specializace pedagogického personálu specificky na problematiku OV.”;

“Více pracovníků.”;

“Za závažné prohřešky tvrdší omezení.”;

“Hlavně by bylo potřeba uložit OV těm, kteří páchají rozsáhlejší trestnou činnost.”;

“Legislativa”;

“Žádné, protože je nemohu změnit. Pracuji ve školském zařízení, nikoliv ve věznici pro mladistvé.”;

“Tvrdší postihy dětí za útěky a jiná provinění.”;

“Méně osobního volna a více práce.”;

“V této společnosti je vše zbytečný.”;

“Současný stav je žádoucí.”;

“Bič”;

“Více zpřísněný režim - nutná změna legislativy.”;

“Více pravomoci zaměstnanců.”;

“Celková změna systému ústavní výchovy.”;

“Rozdělování dětí diagnostickým ústavem.”;

“Režim by se měl zpřísnit.”;

“Více pravomocí, přísnější režim.”;

“Jde o individuální případy (př. důraznější režim, výraznější omezení);

“Změna zákona č.109/2002 Sb.”;

“Více pracovních činností, povinnost odpracovat škody při trestné činnosti, menší kapesné aj.”;

“Omezení volného pohybu- pobyt doma, samostatné vycházky apod.”;

“Zákon je příliš benevolentní”;

“Tak, aby byly opravdu výrazně jiné oproti ústavní výchově.”;

“Přísnější režim. Pro personál více pravomocí!!!”;

“Individuální přístup.”;

“Více terapeutických sezení”;

“Měla by být rychlejší spolupráce policie a soudů pokud klienti maří OV. Pokud se toto nezlepší, berou klienti OV jako že je to ústavní výchova a že jsou nepostihnutelní.”.

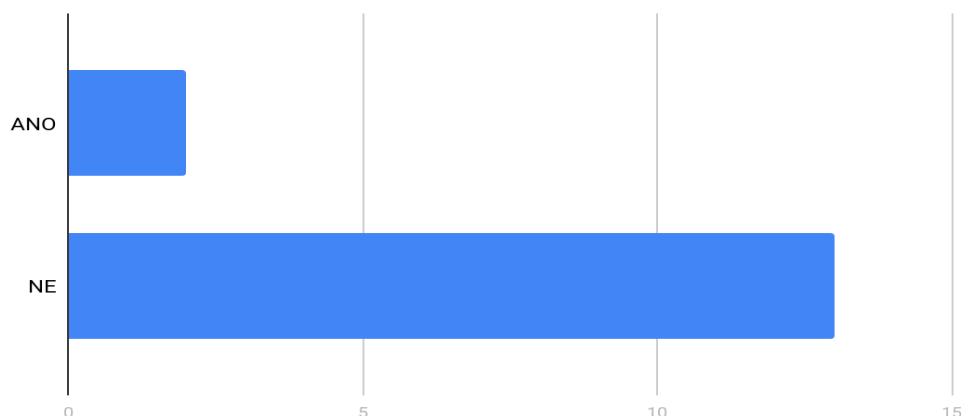
Nejčastěji se opakují odpovědi „legislativní změny” nebo „přísnější režim”. Z toho je patrné, že režimová opatření jsou podle respondentů nedostatečná. Dochází k častému porušování pravidel a neadekvátně mírné postihy nedokáží působit preventivně. Zaměstnanci mají pocit, že jejich pravomoci jsou ve vztahu k disciplinárním prohřeškům nepřiměřeně malé. Odpověď “Bič” chápeme jako povzdechnutí nad nedostatečnými režimovými opatřeními a mnoha lety práce ve výchovném ústavu s klienty všeho druhu.

Poslední otázka souvisí jak s problematikou ochranné výchovy, tak i se současným stavem školských zařízení pro ústavní a ochrannou výchovu.

Otázka číslo 12 - Je správné, že o umístění klienta do zařízení rozhoduje soud, ale v případě OV ředitel diagnostického ústavu ve správním řízení?

Graf č. 15 - Je správné, že o umístění klienta do zařízení rozhoduje soud, ale v případě OV ředitel diagnostického ústavu ve správním řízení? - Diagnostický ústav

Je správné, že o umístění klienta do zařízení rozhoduje soud, ale v případě OV ředitel diagnostického ústavu?

Odpověď NE zvolilo 13 respondentů, kteří se domnívají, že současné rozdělení funkční příslušnosti při výše uvedeném rozhodování není správné. Odpověď ANO zvolili pouze dva respondenti. Odpovědi v procentuálním vyjádření jsou 86,7% ku 13,3%.

Převážná většina respondentů si myslí, že jeden z dřívějších primárních účelů diagnostických ústavů, tedy umístění klientů do konkrétních zařízení na základě provedené diagnostiky, by jim měl být navrácen do kompetence. Což potvrzuje i náš názor.

Doplňující odpovědi respondentů z diagnostického ústavu:

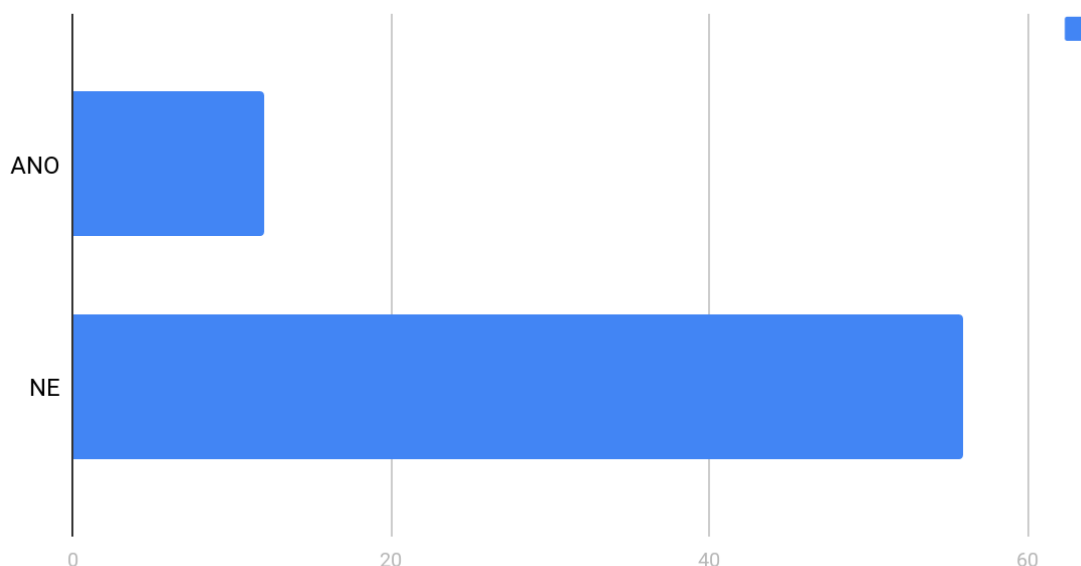
“Není to správné, měli by mít opět na starost i ÚV”;

“Rozhodně ne!”;

“Ne, mělo by být naopak, případně, případně o ÚV i OV by měl rozhodovat soud (v ideálním případě kdyby byly soudy informovány a orientovány v problematice).”.

Graf č. 16 - Je správné, že o umístění klienta do zařízení rozhoduje soud, ale v případě OV ředitel diagnostického ústavu ve správním řízení?

Je správné, že o umístění klienta do zařízení rozhoduje soud, ale v případě OV ředitel diagnostického ústavu?

U tohoto dotazu jsou výsledky 56 pro NE proti 12 pro ANO, je to tedy 82,4% ku 17,6%.

V tomto ohledu je patrný významný rozdíl v odpovědích, který opět potvrzuje naši výchozí

teorii. Na základě výše uvedeného můžeme konstatovat, že stejný názor mají jak respondenti zaměstnaní v diagnostickém ústavu, kterým byla daná pravomoc odebrána, tak zaměstnanci výchovných ústavů, pro které by tato otázka ve vztahu k jejich každodenní práci neměla být relevantní.

Odpovědi respondentů z výchovných ústavů:

„Ne, o umístění by měl rozhodovat diagnostický ústav!“;

„Vzhledem k tomu, že tento postup vymysleli odborníci, tak bude patrně správný, ale zatím se to neukazuje.“;

„???“;

„Podle mě by měl být systém jednotný- pod správou diagnostického ústavu.“;

„Ne, O všech umístěních by měl rozhodovat diagnostický ústav.“;

„Ne, vše by mělo opět spadat do kompetence diagnostického ústavu.“;

„Ne. Ve všech případech by měl rozhodovat ředitel DÚ, který zná zařízení ve své síti. Soud by měl pouze uložit OV a zařízení by klientovi vybrat DÚ.“;

„Jedině opačně, o OV by rozhodoval soud a ÚV by rozhodoval ředitel diagnostického ústavu.“;

„Pokud všichni projdou diagnostikou v diagnostickém ústavu a nebude rozhodování k neprospěchu dětí, tak je to jedno.“.

Jsme rádi, že většina respondentů potvrdila naši domněnku, že změny, které byly způsobeny přijetím nové soukromoprávní úpravy, nejsou uspokojivé a že by byl mimořádně přínosný návrat k původní zákonné úpravě. Tyto odpovědi potvrzují východiska naší práce v tom smyslu, že předchozí stav byl ve vztahu k standardům v psychosociální práci s mládeží zcela dostatečný a neexistovaly věcné a odborné důvody pro jeho změnu. Stávající právní úprava a jí způsobený přesun kompetencí má za následek problémy v oblasti umístování a přemístování klientů s ochrannou výchovou, ústavní výchovou, předběžným opatřením i dobrovolným pobytem. Tento stav primárně neprospívá klientům, kteří místo 8týdenního pobytu v diagnostickém ústavu v něm tráví výrazně delší časová období, někteří dokonce v řádech let, což negativně ovlivňuje jejich celkový vývoj. Jedním ze zásadních problémů současnosti je možnost soudního umístění dítěte bez předchozí diagnostiky v diagnostickém ústavu. Takové vměšování v zásadě

v této oblasti laické instituce ničemu neprospívá, a zejména ne dítěti, které je takto často umístěno do zcela nevhodného zařízení.

7.5 Závěr dotazníkového šetření

Díky dotazníkovému šetření, na které nám odpovědělo 83 respondentů - z toho 15 respondentů z diagnostického ústavu a zbylých 68 respondentů z výchovných ústavů - se nám potvrdila naše hypotéza, že počet uložených ochranných výchov neodpovídá závažnosti mládeží páchané trestné činnosti. Tedy že institutu ochranné výchovy není dostatečně využíváno. Zároveň se respondenti domnívají, že opatření v případě ochranných výchov nejsou dostatečná, zvláště pak nejsou dostatečné postihy za nedodržení pravidel ochranné výchovy. Řada dotázaných uvádí, že v případě realizace ochranné výchovy by byla vhodná spolupráce rezortu školství s rezortem spravedlnosti či vnitra, tedy aby se ochranná výchova stala více trestem, ovšem za zachování standardů poskytování výchovy a vzdělání. Dále se respondenti domnívají, že oblasti s vyšší kriminalitou a horším sociokulturním zázemím, tedy severní Morava a severní Čechy, jsou zároveň regiony s vyšším výskytem ukládání ochranné výchovy.

Posledním tématem našeho šetření byla otázka umístování klienta s nařízenou ústavní výchovou soudem v situaci, kdy o umístění klienta s uloženou ochrannou výchovou rozhoduje ředitel diagnostického ústavu. Dle našeho očekávání byla potvrzena domněnka, že odborná veřejnost tento postup nepovažuje za správný, je totiž nejednotný, nesystémový a nevyhovující potřebám klientů, které znevýhodňuje.

8 Závěr

Závěrem bychom chtěli shrnout východiska celé práce, zejména pak stávající právní úpravu a vliv posledních legislativních změn na běžnou praxi rozhodování o ochranné výchově a její následnou realizaci, dále je pro nás stěžejní otázka našich hypotéz uvedených v úvodu Praktické části, tedy zdali tento institut a jeho využívání jak kvalitativně, tak kvantitativně odpovídá míře a závažnosti delikvence páchané dětmi a mladistvými, a jakým způsobem stávající situaci reflektuje odborná veřejnost.

Je zcela evidentní, že institucionální péče o děti a mládež v České republice je na velmi vysoké úrovni. Tento standard si dokázala udržet přes veškeré politické, legislativní a obdobné vměšování ze strany státní moci a zájmových skupin. Na tomto místě považujeme za důležité zopakovat výše uvedené tvrzení slovenských odborníků, tedy že s ohledem na společná právní a společenská východiska obou států je naše národní zákonná úprava a rovněž i její realizace na mnohem vyšší úrovni než ta slovenská. Zajisté, nemůžeme považovat stávající stav za ideální, nakonec z celé naší práce vyplývá, že dílčí legislativní úprava institucionální péče by byla zcela na místě. Můžeme ovšem považovat za prokázané, že výkon ústavní a ochranné výchovy má v současnosti silné organizační zázemí v síti zařízení pro jejich výkon určených a že odborná připravenost jejich pracovníků je i v mezinárodním srovnání na velmi vysoké úrovni, a to přes jistá aktuálně zaznívající účelová tvrzení – zde bychom rádi zopakovali svůj názor na návrh Ministerstva práce a sociálních věcí ve věci sjednocení veškeré institucionální péče do působnosti právě tohoto úřadu, tedy že by takovým zdůrazněním sociální role státu, a to bez ohledu na specifika pedagogicko psychologické práce s ohroženými dětmi a mladistvými, byl do značné míry ohrožen řádný vývoj jedinců právě v tom nejméně vhodném okamžiku, v takovém, který je pro jejich celý život zásadní, v dospívání.

Jsme si vědomi toho, že současný liberální trend v oblasti institucionální výchovy mládeže klade značný důraz na umístování ohrožených dětí do přirozenějšího prostředí náhradních rodin, což je zajisté pro takové dítě, pokud není možné jeho umístění do rodiny vlastní, nejvhodnější. Zároveň však musíme upozornit na skutečnost vyplývající z aktuálního statistického šetření České školní inspekce, tedy že v celých 236 případech bylo příčinou umístění do výchovného zařízení právě selhání náhradní rodinné péče. To musíme

považovat za alarmující počet. V rozsahu naší práce nebylo možné tento fenomén dále rozebrat, ale myslíme si, že je příznačný právě pro selhávání sociálního aspektu péče státu a nikoli toho pedagogicko výchovného.

Zásadní změny způsobené přijetím nové soukromoprávní úpravy ovlivnily do značné míry institucionální výchovu. V tomto ohledu můžeme na základě jejich interpretace, ve vazbě na poznatky odborné veřejnosti získané dotazníkovým šetřením, konstatovat, že přestože původní východiska změny soukromoprávní úpravy byly nepochybně zacíleny na transparentnější a v očích zákonodárce kvalifikovanější rozhodování o umíst'ování a přemíst'ování klientů s nařízenou ústavní výchovou, současnou situaci můžeme popsat jako stav ani zdaleka ne optimální, a to zejména z důvodu naprosté nepřipravenosti orgánů moci soudní, která se projevuje neúměrně dlouhou dobou rozhodování, a v mnoha ohledech diskutabilní rozhodovací praxí, která neposkytuje – dle našeho názoru v moderním demokratickém právním státě zcela legitimně nezbytnou – právní jistotu a, což bylo v rámci výstupů z dotazníkového šetření nejmarkantnější, nevyužívá vhodně institutu ochranné výchovy. Ta by podle dotazovaných odborníků měla být ukládána mnohem častěji a rovněž podmínky jejího výkonu by měly být výrazným způsobem zpřísněny. Do úvahy je možno dát, zdali by nebyla vhodnější taková právní úprava, která by umožňovala pružnější reakci na pedagogicko psychologické potřeby ohrožených dětí.

Z odborné literatury, statistických údajů a vlastního výzkumu dále dovozujeme, že nejúčinnějším způsobem ochrany dětí a mládeže před zhoubnými vlivy kriminální činnosti představuje řádně fungující rodina. Pokud vyvíjející se člověk takové prostředí nemá, podvědomě ho nahrazuje různými substituty. Nejčastěji se jedná o organizované skupiny, tzv. party, jejichž společnými jmenovateli jsou právě nahrazování rodiny, resp. jednotlivých tradičních rolí v jejím rámci, hierarchickou strukturou organizace takové party a postupný nárůst závažnosti delikvence skupiny. Na tomto místě by podle našeho názoru měl primárně zasáhnout rezort sociálních věcí, v rámci jehož struktury jsou k tomu orgány nejzpůsobilejší. Pokud totiž veřejná správa nedokáže fenomén delikvence mladistvých utlumit v jeho počátku, je prakticky nemožné takové chování usměrňovat a potlačovat s ním související škodlivé návyky (drogová závislost, prostituce) v pozdějších

stádiích. Místo práce s rodinou tak o několik let později přichází spolupráce s orgány činnými v trestním řízení.

Na výše uvedené navazuje i poznatek vyplývající z našeho průzkumu. Tedy že ochranná výchova je ukládána jen zcela výjimečně a četnost využití tohoto ochranného opatření absolutně neodpovídá vzrůstající závažnosti juvenilní delikvence. Dále je nutno mít na paměti, že současné trendy jsou takové, že nadále by se tyto dvě množiny měly od sebe výrazným způsobem vzdalovat. Děti a mladiství páchají stále závažnější trestnou činnost, častější než dříve jsou vraždy a znásilnění. Vše je navíc zhoršeno vlivy tzv. sociálních sítí, které – přes určitou míru regulace – fungují jako platformy umožňující přísun prakticky neomezeného množství a obsahu informací a do určité míry zhoršují – v období dospívání už tak poměrně silný – fenomén tlaku společnosti. Na druhou stranu k uložení ochranné výchovy, která by dle poznatků současné teorie i názoru odborníků z praxe měla sloužit jako základní ochranné opatření vůči mladistvým v případě páchaní závažnější trestné činnosti, přistupují soudy zřídka. Nemyslíme si, že by stát při řešení citlivé problematiky ochranné výchovy a obecně trestní odpovědnosti dětí a mladistvých měl postupovat rigidně, naopak je zde zcela na místě citlivý individuální přístup. Ale spolu s valnou většinou oslovených odborníků se domníváme, že to, co se může z jednoho úhlu pohledu jevit jako nepřiměřené trestání zatím nedospělých jedinců s přílišným akcentem na represii, může ve skutečnosti být ve většině případů účelným zásahem do zatím nepříliš úspěšné výchovy a mimořádně vhodným opatřením ku prospěchu mladistvého. Myslíme si tedy, že institut ochranné výchovy by měl být využíván řádově častěji a zájem odborné veřejnosti by měl směřovat k prezentaci ochranné výchovy jako komplexního opatření, tedy aby byla v očích orgánů o něm rozhodujících zdůrazněna pozitivní – výchovná-funkce tak, aby nebyl primárně vnímán, a to přes zákonnou úpravu, která jej za takový neoznačuje, jako trest.

Jedním z nejčastějších doporučení respondentů bylo zpřísnění režimu výkonu ochranné výchovy. Je zcela evidentní, že pro svou systémovou blízkost s realizací nařízené ústavní výchovy, ať už je to výkon ve stejné budově, stejné skupině apod., se rozdílily mezi ochrannou výchovou a ústavní výchovou v praxi stírají. Na základě provedeného průzkumu dovozujeme, že zejména pracovníci výchovných ústavů (což je logické, protože

výkon ochranné výchovy probíhá v jejich zařízeních) by přivítali výrazné zpřísnění režimu při realizaci ochranné výchovy. Přejdeme-li návrhy různých drakonických opatření, které jsou nicméně pro celou řadu odborných pracovníků příznačné a vycházejí ze značné frustrace ze současného stavu, musíme konstatovat, že výkon ochranné výchovy by měl doznat zásadních změn. Myslíme si, že zpřísnění režimu zejména v případech závažného porušení kázně (útěky, krádeže apod.) spojené s většími pravomocemi jednotlivých pracovníků a s tím související určité uvolnění dosud značně formálně nastavených pravidel by vedlo k výrazněji individuální práci s žáky, což by zajisté přineslo kýžený pozitivní výchovný efekt.

9 Literatura

HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum*. 2. vydání Praha: Portál, 2005 ISBN 978-80-7367-485-4

HRUŠÁKOVÁ, M.: *Trestní soudnictví nad mládeží*. Brno: 2008. Disertační práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

JÁNSKÝ, P.: *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014 ISBN 978-80-7435-534-9

JELÍNEK J., MELICHAROVÁ D.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou*. Praha: Linde Praha a.s., 2004 ISBN 80-7201-493-5

KAŠPAŘÍKOVÁ, B.: *Dětský diagnostický ústav*. Praha: 2013. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

KLÍMA, P., KLÍMA J.: *Základy etopedie: uvedení do etopedie, nárys vývoje a organizace péče*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984

MALÝ, K., SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu: Do r. 1918*. Praha: Panorama, 1988

MATOUŠEK, O.: *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. Ediční řada Studijní texty, sv. 8. ISBN 80-85850-08-7

MEIXNEROVÁ, A.: *Ochranná výchova*. Brno, 2007. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

SLOMEK, Z.: *Etopedie*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN

978-80-86723-84-6.

SLOWÍK, J.: *Speciální pedagogika*. Praha: Grada, 2007. ISBN: 978-80-247-1733-3

SOTOLÁŘ, A., AUGUSTINOVÁ, P.: *K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými mladistvými*. *Trestněprávní revue*. 7/2007 ISSN 1213-5313

SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H.: *Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže*. *Trestněprávní revue*. 7/ 2004, ISSN 1213-5313

SVATOŠ, R.: *Vývoj kriminality mládeže v České republice*. *Kriminalistika*. Praha: MV ČR 2/2012 s.139 -153 ISSN 1210-9150

ŠVANCAR, Z., BURIÁNOVÁ, J.: *Speciálně-pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988

ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: *Stručný historický přehled*. In: ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2007, s. XI. ISBN 978-80-7179-375-5.

VÁLKOVÁ, H., KUČTA, L., a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-429-2

ZEZULOVÁ, J.: *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997 ISBN 80-2010-1643-4.

Dokumenty

ARABADŽIEV, Sáva.: *Směrnice ředitele zařízení, která upravuje výkon ústavní a*

ochranné výchovy a doplňuje vnitřní řád Výchovného ústavu a školní jídelny Pšov v oblasti chlapců, vyžadujících zvýšenou péči. Pšov: 2015 Č. j.: VÚ - 001/2014

ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE.: *Tematická zpráva - Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.* Praha: 2017 Č.j. ČŠIG-1423/17-G2

Úmluva o právech dítěte (rezoluce OSN 44/25)

VÝCHOVNÝ ÚSTAV, DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU, STŘEDISKO VÝCHOVNÉ PÉČE, ZÁKLADNÍ ŠKOLA, STŘEDNÍ ŠKOLA A ŠKOLNÍ JÍDELNA BOLETICE.: *Vnitřní řád.* Boletice: 2016 Čj. 03-0110/2016

Online zdroje

MŠMT: *Statistická ročenka školství 2016 – výkonové ukazatel.* In: Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele [online]. Publikováno: 2016 [cit. 12. 5. 2017]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

EPRAVO.CZ: *Ochranná výchova.* In: epravo.cz [online]. Publikováno: 21. 5. 2001 [cit. 12. 5. 2017]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/ochranna-vychova-7684.html>

ČECHOVÁ-NÁPLAVOVÁ, J.: *Krátce k principu právní jistoty ve světle aktuální judikatury.* In: epravo.cz [online]. Publikováno: 23. 1. 2014 [cit. 17. 6. 2017]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/kratce-k-principu-pravni-jistoty-ve-svetle-aktualni-judikatury-93342.html>

NETOLICKÁ, D.: *Kriminalita dětí a mládeže.* In: Metodický portál RVP [online], Publikováno: 26. 8. 2012 [cit. 4. 5. 2017]. Dostupné z:

<http://clanky.rvp.cz/clanek/k/n/16439/KRIMINALITA-DETI-A-MLADEZE.html/>

ŠIŠKA, B.: *Právna úprava trestnej zodpovednosti a trestania mladistvých*. In: *pravnelisty* [online]. Publikováno: 18. 08. 2015 [cit. 29. 6. 2017]. Dostupný z: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a388-pravna-uprava-trestnej-zodpovednosti-a-trestania-mladistvych>

Legislativa

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 300/2005 Z.z., trestný zákon

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 333/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

10 Seznam příloh

Příloha 1 – Denní režim ve dnech pracovního volna

Příloha 2 – Systém hodnocení

Příloha 3 – Ukázka dotazníku

Přílohy

1. Denní režim ve dnech pracovního volna (Oddělení pro děti s extrémními poruchami chování) - Výchovný ústav Boletice

<i>3.1.1.7. Odd. pro děti s extrémními poruchami chování - dny pracovního volna</i>	<i>Činnosti</i>
<i>09:00 - 09:30</i>	<i>Osobní hygiena</i>
<i>09:30 - 10:00</i>	<i>Snídaně</i>
<i>10:00 - 12:30</i>	<i>Dopolední činnosti dle týdenního plánu</i>
<i>12:30 - 13:00</i>	<i>Oběd</i>
<i>13:00 - 18:30</i>	<i>Odpolední činnosti dle týdenního plánu, včetně svačiny</i>
<i>18:30 - 19:00</i>	<i>Večeře</i>
<i>19:00 - 21:45</i>	<i>Večerní činnosti dle týdenního plánu, v neděli příprava na vyučování</i>
<i>21:45 - 22:00</i>	<i>Večerní hygiena</i>
<i>22:00</i>	<i>Klid na lůžku</i>

(Vnitřní řád Výchovného ústavu Boletice, 2016)

2. Systém hodnocení - Oddělení pro děti s extrémními poruchami chování Výchovný ústav Boletice

Poř.	Hodnocené jednání dítěte:	Bodový rozsah hodnocení:				
			+1	0	-1	-2
1.	<i>Kázeň v průběhu celého dne</i>		+1	0	-1	-2
2.	<i>Úklid, hygiena, péče o osobní a úst. věci</i>		+1	0	-1	-2
3.	<i>Pracovní aktivity a činnosti</i>	+2	+1	0	-1	-2
4.	<i>Zájmové aktivity</i>	+2	+1	0		
5.	<i>Příprava na vyučování</i>		+1	0	-1	
6.	<i>Školní výsledky a úspěšnost (hodnotí se snaha)</i>	+2	+1	0	-1	-2
7.	<i>Hodnocení noční služby</i>			0	-1	

Pozn.: Při mimořádně dobrém zapojení a kázni činí maximální denní bodový zisk 7 bodů.

Výsledky hodnocení - Oddělení pro děti s extrémními poruchami chování Výchovný ústav Boletice

Počet dosažených bodů v týdnu:	H o d n o c e n í:
43 a více	Vzorný
40 - 42	Průměrný
39 a méně	Podprůměrný

Mimořádné hodnocení

Mimořádné hodnocení	Důvod udělení:
1 týden omez. C	<i>hrubé porušení kázně nebo povinnosti, demonstrace nekázně, odmítnutí příkazu</i>
2 týdny omez. B	<i>nedovolené a zakázané činnosti, pokus o nepovolené opuštění zařízení, napadení dítěte, užití návykových látek (tabák, alkohol, omamné a psychotropní látky)</i>
3 týdny omez. A	<i>pokus o verbální, popř. fyzický útok na zaměstnance zařízení, donáška návykových látek do zařízení, donáška prostředků pro přípravu a aplikaci drog, útěk ze zařízení (včetně „nenávratu“)</i>

Odměny - Oddělení pro děti s extrémními poruchami chování Výchovný ústav Boletice

- 1) *Pochvala před skupinou (1 pochvala = 2 body)*
- 2) *Dosáhne-li dítě v omezení hodnocení vzorný- zkrácení omezení o 2 dny*
- 3) *Dosáhne-li dítě v omezení hodnocení průměrný- zkrácení omezení o 1 den*
- 4) *1 x vzorný – prodloužená večerka, pouze pátek nebo sobota, (sledování celého jednoho pořadu od 20,00 hod)- VV s vychovatelem*
- 5) *2 x vzorný - výběr z těchto aktivit: bazén, bowling, koupaliště, lodě, bruslení, návštěva boxu, kino, dovolenka, lyže, běžky*
- 6) *3 x vzorný - samostatná vycházka, podmíněná vyplněním vycházkové karty*
Další možné odměny: reprezentace zařízení
- 7) *4 x vzorný a více – prodloužená večerka, pouze pátek nebo sobota se stává automatickou odměnou a může být kombinována s dalšími výhodami*
- 8) *5 x vzorný a více – výlet s přenocováním, dlouhodobé aktivity mimo zařízení (tábor, zimní ozdravný pobyt na horách), noční pochod*
- 9) *Dosáhne-li dítě hodnocení průměrný, může využívat těchto výhod:*
Cyklistika, skupinové výlety, celodenní výlety, nákup s vychovatelem, PC, poslech hudby na pokoji.
- 10) *V případě, že dosáhne dítě 12 týdnů po sobě hodnocení vzorný nebo průměrný, vzniká mu tak nárok na věcný dar v hodnotě 300 - 500Kč.*

Omezení

- 1) *Omezení sledování televize*
- 2) *Posunutá večerka o hodinu dříve*
- 3) *Neúčast ve výběrových činnostech*
- 4) *Zařazení do režimového programu na 1 týden*
- 5) *Zařazení do režimového programu na 5 dní*
- 6) *Zařazení do režimového programu na 3 dny*

Závěrečná ustanovení

- 1) *Hodnocení je zaznamenáváno na týdenní záznamový arch, který je nedílnou*

součástí kroniky oddělení.

- 2) *O průběhu a výsledcích provedeného týdenního hodnocení s dětmi provádí koordinátor záznam do kroniky oddělení v den jeho konání.*
- 3) *Dítě se může proti hodnocení odvolat k vedoucímu oddělení, odvolání však až do konečného rozhodnutí vedoucího oddělení, popřípadě ředitele školského zařízení nemění výsledek hodnocení.*
- 4) *Vedoucí zaměstnanec (Ř, ZŘ, VV) je kompetentní v odůvodněných případech individuálně pozastavit opatření ve výchově.*

(Vnitřní řád Výchovného ústavu Boletice, 2016)

3. Ukázka vyplněného dotazníku

Dobrý den,

prosím o vyplnění krátkého dotazníku, který se týká tématu “Ochranná výchova ve školských zařízeních”.

V případě kroužkových otázek, prosím, zvolte pouze jednu odpověď. U otevřených otázek, prosím, o vypsání Vaší odpovědi do volného prostoru pod otázkou.

Za vstřícnost předem děkuji.

Barbora Heřmánková-Kašpaříková

1. V jakém typu zařízení pracujete?

a) diagnostický ústav pro mládež

b) výchovný ústav

c) jiné zařízení...

2. V zařízení pracujete jako?

a) vedoucí pracovník/ce v pozici vedoucí SVP.

b) sociální pracovník/ce

c) vychovatel(ka)

d) psycholog(žka)

e) etoped(ka)

f) v jiném zařazení.....

3. Domníváte se, že počet uložených ochranných výchov (dále OV) odpovídá závažnosti trestné činnosti Vašich klientů?

ano

ne, měl by být vyšší

4. Je rozhodování soudů při ukládání OV předvídatelné ?

ano

ne

5. Domníváte se, že jsou v ČR regiony s vyšším výskytem ukládaných OV?

pokud ano, které? Louny

ne

6. Domníváte se, že umístění všech Vašich klientů ve Vašem zařízení je plně indikováno?

ano

pokud ne, které rezorty by lépe naplňovaly jejich potřeby?

7. Má péči o klienty s OV zajišťovat resort školství?

Ano pokud jsou vzdělavatelni

8. Je správné, že o umístění klienta do zařízení rozhoduje soud, ale v případě OV ředitel DÚ ve správním řízení?

Ne, rozhodovat by měl vždy ředitel diagnostického ústavu.

9. Mají být klienti s OV a ÚV umístěni v jednom zařízení?

ano, pokud jsou oddělené skupiny, v našem zařízení je i na jiném baráčku.

ne, protože...

10. Domníváte se, že omezení klientů s OV oproti klientům s ÚV podle zákona č. 109/2002 Sb. jsou dostatečná?

Ano, domníváme

11. Liší se kromě těchto zákonných omezení Váš přístup ke klientům s OV a ÚV?

Liší, OV má přísnější režim. Nesmí mít volný pohyb po ústavu. Vycházka je jen za dobré chování udělena výchovným opatřením.

12. Jaké změny v práci s klienty s OV navrhuje?

Měla by být rychlejší spolupráce policie a soudů pokud klienti maří OV. Pokud se toto nezlepší, berou klienti OV jako že je to ústavní výchova a že jsou nepostihnutelní.

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Evidenční list žadatelů o nahlédnutí do listinné podoby práce

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				